

Hivzija Hasandedić

HERCEGOVAČKI VAKUFI I VAKIFI

Nakon pada Bosne, 1463. godine, tursko-osmanske trupe su počele prodirati na područje Hercegovine kojom je tada upravljao Herceg Stjepan Vukčić Kosača po kome je ova pokrajina i dobila svoje ime. U julu 1465. godine turska vojska je pod komandom bosanskog sandžak- bega Isa-bega Ishakovića i njegovih vojvoda Ismaila i Ahmeda zauzela nekoliko mjesta u Hercegovini. U drugoj polovini 1466. godine u njihove je ruke pao stari prijestoni grad Blagaj, a ubrzo iza toga i Mostar. Od osvojenog dijela Hercegovine Turci su početkom 1470. godine formirali poseban Hercegovački sandžak koji je do 1580. godine bio u sastavu Rumeljskog, a od tada pa do 1833. godine u sastavu Bosanskog pašaluka. Padom Herceg-Novog 1482. godine cijela Hercegovina je bila konačno osvojena i stavljena pod tursku upravu.

Hercegovački sandžak je u dva navrata bio samostalan pašaluk, odnosno vilajet ili ajalet, prvi put od 1833. do 1866, i drugi put od decembra 1875. do 2. februara 1877. godine. U sastavu ovog sandžaka ranije su se nalazila i mjesta: Foča, Goražde, Čajniče, Nikšić, Podgorica, Pljevlja i Prijepolje koja danas pripadaju Bosni odnosno Crnoj Gori.

Turci su u naše krajeve donijeli ne samo novo društveno uređenje nego i novu vjeru islam. Zato je u svim mjestima koje su oni osvojili odmah počela izgradnja raznih islamskih spomenika: džamija, mekteba, medresa, biblioteka, imareta, musafirhana i drugih. Podizanje ovih objekata uslovalo je osnivanje vakufa iz čijih su se prihoda navedene ustanove izdržavale. Za tursko-osmanske vladavine i kasnije u Hercegovini je osnovano mnogo raznih vakufa čiji se ukupan broj nikako ne može utvrditi jer su vakufname a i dokumenti koji sadrže podatke o njima većim dijelom uništeni i nestali.

Hercegovačke vakufe obradili smo po administrativno-teritorijalnim jedinicama — općinama — na koje je Hercegovina danas podijeljena. Njihovi osnivači potječu iz svih klasa ondašnjeg društva, počev od sitnih zanatlija i trgovaca pa do visokih državnih funkcionera. Ovdje treba još istaknuti da su svi hercegovački vakufi, osim dijela sakralnih spomenika, uzurpirani, eksproprisani, nacionalizovani ili davno srušeni.

MOSTARSKI VAKUFI I VAKIFI

Mostar je centar Hercegovine i mjesto u kome je osnovano najviše vakufa. Kad su Turci zauzeli Mostar ne zna se tačno. Blagaj je pao u njihove ruke 1466. pa je i Mostar, sigurno, zauzet naredne ili najkasnije 1468. godine, a osvojile su ga čete bosanskog sandžakbega Isa-bega Ishakovića. Ovdje je do konca prošlog stoljeća sagrađeno, što se pouzdano zna, 37 džamija, 3 tekije, 23 mekteba, 10 medresa, nekoliko biblioteka i više humanitarno-socijalnih ustanova za čije su izdržavanje osnivači zavještali velike vakufe. Najprije ćemo obraditi vakufe velikih vakifa koji su ovdje podigli zadužbine trajne vrijednosti i koji se smatraju utemeljiteljima Mostara. Zatim ćemo kronološkim redom nabrojati i obraditi ostale vakufe čiji su osnivači zavještali novac i odredili da se kamata od njega troši u razne vjerske i humanitarno-socijalne svrhe i da im se uči za dušu.

1. Vakuf Hadži Mehmed-bega Karadžoza

Hadži Mehmed-beg Karadžoza je najveći legator Mostara i cijele Hercegovine. Rođen u Potocima u Bijelom polju, 12 km sjeverno od Mostara. U Mostaru je poznat pod imenom Karadžoza-beg, a taj nadimak je, kako kazuje predaja, dobio zbog svoje naočitosti (karadžoza=crnook). Iz njegove vakufname saznajemo da je imao tri sina: Muhameda, Jusufa i Sulejmana, a iz natpisa na džamiji razumije se da je bio brat nekog vezira. On je zaista bio brat velikog vezira Rustem-paše i hercegovačkog namjesnika Sinan-paše koji je upravljao Hercegovinom od augusta 1547. do juna 1549. godine. Karadžoza-beg je umro u Mostaru oko 1564. godine, gdje je, sigurno, i sahranjen u groblju kraj svoje džamije.

Karadžoza-beg je 1557. godine sagrađio u Mostaru džamiju pod kupolom i uz nju mekteb, medresu, biblioteku, imaret i musafirhanu. Pored ovih zadužbina on je podigao mesdžid u Potocima, dva mekteba: u Konjicu i Potocima, četiri mosta: u Konjicu, na Buni i dva na Lištici, i po jedan han u Mostaru, Konjicu, Čičevu (općina Konjic) i Potocima. Iz sredstava ovog vakufa sagrađen je kasnije jedan hamam u Blagaju, mali kameni mostić kod džamije u Potocima i česma i šadrvan pred džamijom u Mostaru.

Za izdržavanje navedenih ustanova zavještao je 42 trgovačka dućana u mostarskoj čaršiji, 16 tabhana blizu imareta u kojima posluju kožari (tabaci), šest mlinica i dvije stupe za valjanje sukna u selu Knešpolje u nahiji Blato, osam mlinica i dvije stupe na izvoru Bune, nešto zemlje u Mostaru i Knešpolju i 300.000 osmanlijskih dirhema u gotovom. Godine 1889. ovaj vakuf je imao u svome posjedu 27 1/2 dućana, 10 magaza, jednu pekaru i pet groblja.

2. Vakuf Koski Mehmed-pašin

Koski Mehmed-paša, sin Mustafin bio je roznamedžija velikog vezira Lala Mehmed-paše Sokolovića (1604-1606) i 1605. godine postao timar-defterdar. Umro je 1611. godine pa je izgradnju njegovih zadužbina dovršio brat mu Mahmud. Vakuf je u Mostaru sagrađio džamiju pod kupolom i uz nju hanikah medresu. On je 1608. godine sa-

gradio i jedan karavan-saraj u Mostaru. Iz sredstava ovog vakufa sagrađen je 1781. godine šadrvan pred džamijom.

Za izdržavanje ovih zadužbina zavještao je velika nepokretna imanja u Mostaru, Suhom Dolu i Vrapčićima i 200.000 akči u gotovom. Godine 1889. ovaj vakuf je imao u svome posjedu 26 dućana, dva vrta i groblje uz džamiju.

3. Vakuf Nesuh-age Vučjakovića

Nesuh-aga je rođen u Ljubuškom gdje je 1559. godine bio dizdar ljubuške tvrđave. Njegovi potomci su se do danas održali u Mostaru pod istim prezimenom. Članovi ove porodice vršili su od 1706. do 1835. godine dužnost kapetana mostarske kapetanije.

Vakif je prije 1564. godine sagrađio u Mostaru džamiju pod kupolom i mekteb uz nju. Dalje je sagrađio džamiju i mekteb na gradu u Ljubuškom i odredio da se iz sredstava njegovog vakufa opravljaju mostovi na Radobolji i Trebižatu kad god se za to ukaže potreba. Za izdržavanje spomenutih zadužbina zavještao je 28 dućana u blizini džamije, više mlinica na Radobolji i Studencima (općina Ljubuški) i 123.000 dirhema u gotovom. Godine 1889. ovaj vakuf je imao u svome posjedu pet dućana i groblje spram džamije.

4. Vakuf Čejvan Čehajin

Čejvan Čehaja, sin Abdurahmanov živio je u Mostaru u 16. stoljeću i bio je oprošteni rob hercegovačkog namjesnika Sinan-paše. Za života je nosio visoka državna zvanja i bio sekretar bosanskog vilajeta i povjerenik za popis posjeda u Hercegovini. Umro je u Mostaru 1569. godine i sahranjen u groblju kod svoje džamije.

Vakif je 1552. godine sagrađio u Mostaru džamiju i uz nju mekteb, medresu i biblioteku. Dalje je podigao mali kameni most na Radobolji, poznat pod imenom Kriva čuprija, i odredio da se kaldrmišu glavnije mostarske ulice. Osim ovih zadužbina on je još sagrađio po jednu džamiju u Blagaju i Gabeli, zatim po jednu čatrnju u Čitluku i Rećicama, te odredio da se iz sredstava njegovog vakufa popravlja most na Bunici. Iz sredstava ovog vakufa podignut je kasnije hamam u Priječkoj čaršiji i šadrvan i muvekitšana pred džamijom. Vakif je još odredio da se održava vrelo Halebinovac, nedaleko od Starog mosta i da se svake godine na Kurban-bajram zakolje po deset dobrih ovnova i meso podijeli sirotinji.

Za izdržavanje navedenih zadužbina zavještao je preko sto dućana i više pekara u mostarskoj čaršiji, 22 dućana u Gabeli, više mlinica na rijeci Jasenici i Studencima, te 150.000 dirhema u gotovom. Godine 1889. ovaj vakuf je imao u svome posjedu 15 dućana, dvije kuće i zemlju na Mostarskom blatu. Ovaj legator je najviše doprinio privrednom uzdizanju Mostara u prvim decenij ama njegovog razvitka.

5. Vakuf Derviš-paše Bajezidagića

Mostarska mahala Podhum dala je čovjeka koji se u tursko doba istakao ne samo kao državnik i vojskovođa nego i kao vrstan pjesnik i legator. To je Derviš, sin Bajezidov, koji je dva puta bio beglerbeg na Bosni (1592. i 1601.). On je obogatio klasičnu tursku književnost

velikim brojem lijepih i sadržajnih pjesama. Poginuo je 1603. godine na Margaretinom otoku pod Budimom.

Derviš-paša je 1592. godine sagradio u mahali Podhumu džamiju s kamenom munarom i uz nju mekteb, medresu i biblioteku. Za izdržavanje pomenutih zadužbina zavještao je 9 dućana u Mostaru, mlinicu sa pet vitlova na Buni i 130.000 dirhema u gotovom. Godine 1889. ovaj vakuf je imao u svome posjedu jednu kuću, četiri dućana i dva groblja.

6. Vakuf Sevri hadži Hasanov

Vakif je rođen u Mostaru i potječe iz porodice Volića. On je prije 1620. godine sagradio u Donjoj mahali, neposredno uz desnu obalu Neretve, džamiju s kamenom munarom. Za njeno izdržavanje zavještao je kuću u Mostaru, kuću, bašču i tri vinograda u Raštanima kod Mostara i 100.000 akči u gotovom. Godine 1889. ovaj vakuf je imao u svome posjedu devet njiva i vinograda u Raštanima, osam livada u Rodoču i sedam grobalja.

7. Vakuf hadži Ibrahim-age Šarića

Porodica Šarića dala je više vakifa među kojima je najveći hadži Ibrahim-aga, sin Kasim-agin. Živio je u Mostaru gdje je i umro 1641. godine i sahranjen u dvorištu pred svojom džamijom.

On je 1623. godine sagradio na Luci džamiju s kamenom munarom i uz nju mekteb. Odredio je da se iz sredstava njegovog vakufa opravljaju mostovi na Ugrovači, Graboviku, Privalju (općina Lištica), osam mostova na nekoj rijeci kod Vrgorca, dva više Konjica, jedan na Radobolji kod Derviš-pašine džamije u Mostaru, jedan na rijeci Jezerce u Gorancima, česmu u Dobrodolu i dvije čatrnje u Bogodolu na putu za Rakitno. Dalje je odredio da se troši dnevno jedna akća za opravku čekrka u kafani kod tabhane pomoću kojeg bečari (neženje koji rade u mostarskoj tabhani) izvlače vodu iz Neretve. On je još uvakufio lokalitet zvan Hadžijska sofa gdje je do prolaska željeznice kroz Mostar 1884. godine priređivan ispraćaj hodočasnika na hadždž u Meku i doček hadžija na povratku otuda.

Za izdržavanje džamije, mekteba i opravke navedenih objekata legator je ostavio 21.000 akči, zatim 80 motika (motika=500 čokota) vinograda, kulu, ahar, ambar, zemlju i 25 kuća sa sijenicama u Ljubo- tićima, oko 50 motika vinograda u Ograđeniku i bašču u Ali-hodžinoj mahali u Mostaru. On je bio veoma bogat čovjek i u posjedu je držao dobar dio Luke što je za života zavještao za groblje uz džamiju. U Donjim Mamićima postoji jedan velik kompleks šume koji nazivaju Šarića Dubrava. Svi navedeni posjedi, izuzev džamije i dijela groblja uz nju, uzurpirani su i otuđeni od ovog vakufa 1878. godine.

8. Vakuf hadži Ahmed-age Lakišića

Porodica Lakišića dala je četvoricu vakifa od kojih je najveći hadži Ahmed-beg, sin Huseinov. On je 1650. godine sagradio u Ričini ili Lakišinoj mahali, džamiju i uz nju mekteb. Za izdržavanje svojih zadužbina zavještao je 40 dućana u mostarskoj čaršiji, mlinicu s dva

vitla na Radobolji i 200.000 akči u gotovom. Godine 1889. ovaj vakuf je imao u svome posjedu 21 dućan, magazuu i dva groblja.

9. Vakuf Roznamedži Ibrahim efendijin

Roznamedži Ibrahim ef. je rodom iz Nevesinja. Bio je roznamedžija sultana Murata IV (1623-1640) i slovio je kao vrlo obrazovana i ugledna ličnost na dvoru ovog sultana. Umro je 1637. godine. Posebna je zasluga Ibrahim ef. što je proširio vodovod u Mostaru i time omogućio snabdijevanje jednog dijela grada pitkom vodom.

On je prije 1620. godine sagradio u današnjoj Braće Fejića ulici, nedaleko od lijeve obale Neretve, džamiju koja se ubraja među značajnije spomenike u Mostaru. Uz nju je još sagradio medresu, a oko 1800. godine podignut je iz sredstava ovog vakufa šadrvan u dvorištu medrese. Ne zna se šta je vakif ostavio za izdržavanje ovih zadužbina jer se nije sačuvala zakladnica niti kakav dokumenat koji izričito o tome govori.

10. Vakuf Ćose Jahja hodžin

Ovaj vakif je prije 1620. godine sagradio jednu džamiju na Carini. On je uz nju ostavio velik kompleks zemljišta poznat pod imenom Musala na kome su muslimani zajednički klanjali petkom u podne i o bajramima. Mihrab i minber na Musali srušeni su oko 1890. godine. Pošto se nije sačuvala zakladnica to se ne zna šta je vakif ostavio za izdržavanje svojih zadužbina.

11. Vakuf hadži Kurtov ili Tabačice džamije

Ovaj vakif je prije 1600. godine sagradio jednu džamiju u Priječkoj čaršiji, stotinjak metara zapadno od Starog mosta. Poznata je pod imenom Tabačice džamije, jer se nalazi u neposrednoj blizini tabhane i služila je pretežno pripadnicima ovog esnafa. Nije se sačuvala zakladnica, pa se ne zna šta je vakif zavještao za njeno izdržavanje.

12. Vakuf hadži Memije Cernice

U mahali Cernici postoji samo jedna džamija koju je prije 1600. godine sagradio hadži Memija Cernica. On je porijeklom iz Cernice kod hercegovačkog grada Ključa i bio je po zanimanju tabak. Mahala Cernica dobila je svoj naziv po ovom vakufu. Ne zna se šta je vakif zavještao za izdržavanje džamije i mekteba uz nju jer se nije sačuvala vakufnama. Godine 1889. ovaj vakuf imao je u svome posjedu dvije kuće, pet voćnjaka, dućan i pet groblja.

13. Vakuf hadži Ali-bega Bakamovića (Lafe)

Ovaj vakuf je prije 1631. godine sagradio jednu džamiju na Raskršću u Zahumu. Iz sredstava ovog vakufa podignuta je kasnije jedna javna česma kod džamije. Nije se sačuvala zakladnica pa se ne zna šta je vakif zavještao za izdržavanje svojih zadužbina.

Vakuf ove džamije imao je u svome posjedu slijedeće: dvije kuće, od kojih je ona koja se nalazi u dvorištu džamije služila jedno vrijeme za mekteb, dućan, magazuu, dva voćnjaka i dva groblja (harema): jedan uz džamiju i drugi desno od nje, preko puta ceste, koji

je bio poznat pod imenom veliki harem. Ovaj harem je 1949. godine ekshumiran i na njemu je podignuta školska zgrada.

14. Vakuf Baba Bešira Bakamovića

Na krajnjoj zapadnoj periferiji Mostara nalazi se jedna džamija koju je prije 1585. godine sagradio ovaj vakif. Ne zna se šta je on zavještao za njeno održavanje, jer se nije zakladnica sačuvala. Vakuf ove džamije imao je u svome posjedu: kuću s dvorištem i voćnjakom, tri harema, dva gradilišta, jednu njivu i nešto zemlje u Biogradcima kod Mostarskog blata. Ovih 14 džamija nalaze se uzgor i većina ih služi svojoj svrsi.

15. Vakuf Sinan-pašin

Prvu džamiju u Mostaru sagradio je hercegovački sandžakbeg Sinan-paša (1474-1475), a bila je locirana na Mejdanu nedaleko od lijeve obale Neretve. Kasnije ju je prepravio i uz nju munaru sagradio drugi hercegovački sandžakbeg Sinan-paša Borovinić (1504-1507) godine. Ne zna se šta su ova dvojica vakifa ostavili za njeno održavanje jer se nisu sačuvala zakladnice. Ova je džamija srušena 1949. godine.

16. Vakuf hadži Balije, sina Muhamedova

Ovaj vakif je prije 1612. godine sagradio jednu džamiju u Brankovcu i uz nju mekteb. Iz zakladnice saznajemo da je on još podigao slijedeće zadužbine u Hercegovini: dva mosta na Neretvi, jedan u Konjicu i drugi u Glavatičevu, karavan-saraj na Borcima više Konjica i čatrnju na Ruj istu u Zijemljima. Iz sredstava ovog vakufa sagrađena je u prvoj polovini prošlog stoljeća jedna medresa spram džamije.

Za održavanje navedenih zadužbina legator je zavještao devet dućana u Mostaru i 300.000 akči u gotovom. Ovom vakufu je nekad pripadao čitav onaj veliki prostor koji se proteže od džamije do iznad pravoslavnog groblja više stare pravoslavne crkve. Godine 1889. ovaj vakuf je držao u posjedu: dvije kuće, tri dućana, voćnjak i groblje. Džamija je srušena 1950. godine.

17. Vakuf Hafiz Hodžin

Ovaj vakif je prije 1631. godine sagradio jednu džamiju u Bran- kovcu. Iz sredstava ovog vakufa podignut je kasnije šadrvan pred njom. Nije se sačuvala zakladnica pa se ne zna šta je vakif zavještao za njeno održavanje. Godine 1889. ovaj vakuf je imao u svome posjedu tri dućana i groblje. Srušena je 1932. godine i munara joj je prenesena u Čaplinju i postavljena uz tamošnju džamiju.

18. Vakuf Husein hodžin

Ovaj vakif je podigao prije 1620. godine džamiju na Carini i čatrnju u njenom dvorištu. Pošto se nije sačuvala zakladnica to se ne zna se šta je on zavještao za njihovo održavanje. Džamija je srušena 1947. godine.

19. Vakuf Fatime kadune Šarić

Ova legatorka je sagrađila prije 1620. godine na Carini jednu džamiju s četvrtastom kamenom munarom. Priča se da je ona još

podigla u Mostaru sahat-kulu i jedan mekteb. Ne zna se šta je zavještala za izdržavanje svojih zadužbina jer se nije sačuvala zakladnica. Džamija je srušena 1947. godine, a sahat-kula se nalazi uzgor i sat na njoj od 1981. godine otkucava vrijeme po alafranka vremenu.

20. Vakuf Memi hodžin

Ovaj vakif je sagradio prije 1620. godine jednu džamiju na Carini. Iz sredstava ovog vakufa sagrađena je kasnije jedna javna česma pred njom. O vakifu i njegovom vakufu ne znamo ništa jer se nije sačuvala zakladnica. Godine 1889. ovaj vakuf je držao u posjedu jednu kuću, tri dućana i groblje. Džamija je srušena 1951. godine.

21. Vakuf Mehmed ćehajin

Ovaj vakif je sagradio prije 1593. godine jednu džamiju na Carini. Iz sredstava ovog vakufa sagrađena je kasnije jedna javna česma pred njom. Ni o ovom vakifu ne znamo ništa jer se nije sačuvala zakladnica. Godine 1889. ovaj vakuf je držao u posjedu vrt, dućan, livadu na Mostarskom blatu. Srušena je 1951. godine.

22. Vakuf Tere hadži Jahjaov (Maslin)

Ovaj vakif je sagradio prije 1620. godine jednu džamiju na vrhu Carine. Iz sredstava ovog vakufa sagrađena je kasnije jedna javna česma pred njom. Nije se sačuvala zakladnica pa se ne zna šta je vakif ostavio za njeno izdržavanje. Godine 1889. ovaj vakuf je imao u svome posjedu dva pašnjaka, njivu i dva velika groblja na Carini. Izgorjela je 1954. a munara joj je 1962. godine prenesena u Potoke kod Mostara i podignuta uz tamošnji Karađoz-begov mesdžid.

23. Vakuf Ahmed efendije Kotle

Ovaj vakif je sagradio prije 1760. godine jednu džamiju u najjužnijem dijelu mahale Luka. Pošto se nije sačuvala zakladnica to se ne zna šta je legator zavještao za njeno izdržavanje. Godine 1889. vakuf ove džamije imao je u posjedu jednu kuću i tri vrta. Džamija je srušena 1942. a munara joj je 1959. godine prenesena u Rečice (općina Čapljina) i podignuta uz tamošnji mesdžid.

24. Vakuf Nezir-agin

Ovaj vakif je živio u drugoj polovini 16. stoljeća i bio je zet mostarskog legatora Nesuh-age Vučjakovića. On je oko 1565. godine sagradio jednu džamiju na Spilama (Šemovcu) nedaleko od Starog mosta. Nije se sačuvala zakladnica pa se ne zna šta je on ostavio za njeno izdržavanje. Srušena je 1950. godine.

25. Vakuf Ali-hodžin

Ovaj vakif je sagradio prije 1631. godine na Raljevini, neposredno uz lijevu obalu jednog kraka Radobolje, jednu džamiju. Zapalio ju je Stojan Janković 1687. pa ju je obnovio Derviš-paša (Dedaga) Čengić 1686. godine. Munara joj je 1934. godine prenesena u Jablanicu i ozidana uz tamošnji mesdžid.

26. Sultan Selimov mesdžid

Za vlade sultana Selima I (1512-1520) podignut je u Mostaru, neposredno uz Stari most i lijevu obalu Neretve, jedan mesdžid na ime spomenutog sultana. Mesdžid je sagrađen na mjestu gdje su udareni prvi temelji Mostaru i služio je prvenstveno kao bogomolja vojnicima koji su stražarili u kulama oko Starog mosta.

Ovaj mesdžid nije imao nikakvog vakufa nego se izdržavao iz sredstava koje je dobijao od države. Za plaćanje njegovih službenika određeno je bilo da se ubire desetina od četiri sela u mostarskom okrugu: desetina od Dobrča pripadala je imamu, desetina od Hrasna mujezinu, desetina od Pologa ferašu i desetina od Vihovića kajimu. Za vrijeme turske uprave država je opravljala ovaj mesdžid, a to je kasnije činila i austro-ugarska uprava i davala je imamu po 270 forinti plaće godišnje. Zatvoren je 1932. godine i danas služi za prodavnicu.

27. Vakuf hadži Huseina Kotle

Ovaj legator je sagradio prije 1651. godine jedan mesdžid na Luci koji se u nekim izvorima naziva »Selva džamija«. Nije se sačuvala zakladnica pa se ne zna šta je vakif ostavio za njegovo izdržavanje. Iznad dućana stare kalhane nalazila se kafana koja je bila vlasništvo ovog vakufa. Kad je Mujaga Komadina srušio kalhanu 1892. godine, isplatio je ovom vakufu 5.000 kruna na ime odštete. Treba istaći da je ovo jedini mesdžid u Mostaru čija se munarica do danas sačuvala. Zatvoren je 1931. godine i služi za skladište.

28. Vakuf Jahja hodžin ili Jahja Esfelov

Ovaj legator je podigao prije 1620. godine jedan mesdžid u Donjoj mahali nedaleko od desne obale Neretve. Pošto se nije sačuvala zakladnica to se ne zna šta je on zavještao za njegovo izdržavanje. Zatvoren je 1942. godine i danas služi za radionicu.

29. Vakuf Zirai Ahmer-agin (Aršinovića)

Ovaj legator je sagradio prije 1651. godine jedan mesdžid na početku Donje mahale, nedaleko od desne obale Neretve. Ne zna se šta je on ostavio za izdržavanje mesdžida jer se nije sačuvala zakladnica. Zatvoren je 1940. godine i danas služi za skladište.

30. Vakuf hadži Saliha Temima

Ovaj legator je sagradio prije 1678. godine jedan mesdžid u Iličima na krajnjoj zapadnoj periferiji Mostara i uza nj čatrnju i musluk. Iz zakladnice saznajemo da je za izdržavanje ovih zadužbina zavještao 140.000 akči i dva dućana u mostarskoj čaršiji. Povremeno služi svojoj svrsi.

31. Vakuf Ali-paše Rizvanbegovića

Hercegovački vezir Ali-paša Rizvanbegović-Stočević (1833-1851) podigao je 1847. godine jedan mesdžid na krajnjoj južnoj periferiji mahale Luka i uza nj tekiju i biblioteku. Za izdržavanje ovih zadužbina zavještao je 34 kuće u Mostaru, dvije mlinice na Lištici i vinograd na Luci kod tekije. Ove ustanove su prestale služiti svojoj svrsi 1925. a srušene su 5. januara 1981. godine.

32. Vakuf hadži Ahmed-age Kudrića (Kanber-agin)

Ovaj legator je sagradio prije 1631. godine jedan mesdžid na Luci neposredno uz lijevu obalu Neretve i upravo na cesti koja vodi na most Mujage Komadine. Imao je uza se kamenu munaricu koja je bila arhitektonski ljepša od ostalih mostarskih munarica. Nije se sačuvala zakladnica ovog mesdžida pa se ne zna šta je vakif ostavio za njegovo održavanje. Zatvoren je 1913., a srušen 1916. godine.

33. Vakuf Ćurči Ahmedov

Ovaj vakif bio je prvi poznati ćurčija (krznar) u Mostaru. On je u drugoj polovini 16. stoljeća sagradio jedan mesdžid u Bjelušinama i čatrnju uza nj. Pošto se nije sačuvala zakladnica to se ne zna šta je legator ostavio za njegovo održavanje. Zatvoren je 1900, a srušen 1951. godine.

34. Vakuf Bajezid hodžin

Bajezid hodža je prije 1612. godine sagradio u Brankovcu jedan mesdžid s munaricom i čatrnju uza nj. Ne zna se šta je vakif ostavio za održavanje mesdžida jer se nije sačuvala zakladnica. Srušen je 1960. godine.

35. Vakuf hadži Velijin

Ovaj legator je sagradio u prvoj polovini 17. stoljeća jedan mesdžid s munaricom u Mazoljicama i medresu i čatrnju uza nj. Pošto se nije sačuvala zakladnica to se ne zna šta je on zavještao za održavanje svojih zadužbina. Ovi objekti su srušeni 1950. godine.

36. Vakuf hadži Ibrahima Ćevre

Ovaj vakif, koji je po zanimanju bio trgovac, sagradio je 1686. godine jedan mesdžid u Oručluku na dnu Donje mahale. Za njegovo održavanje zavještao je 16 dućana i bašču iza njih kod rijeke Radobolje. Zatvoren je 1942, a srušen 1969. godine.

37. Vakuf hadži Derviš ef. Žagrića

Jednu tekiju u Mostaru osnovao je hadži Derviš ef. Žagrić, pjesnik, koji je umro 1640. godine. Ne zna se šta je vakif zavještao za njeno održavanje kao ni to gdje se nalazila i kada je prestala raditi i srušena.

38. Vakuf hadži Ahmed-age Pitića

Hadži Ahmed-aga Pitić, sin Hasanov, podigao je prije 1718. godine mekteb na Musali kod Ćose Jahja hodžine džamije. Odredio je da se iz prihoda njegovog vakufa plaća mualimu osam akči dnevno. Ne zna se tačno gdje je bio lociran i kada je srušen.

39. Vakuf Mahmud ef. Ćišića

Mahmud ef. Ćišić, sin Ahmedov podigao je 1848. godine mekteb u blizini Karađoz-begove džamije i odredio da se mualimu plaća po 50 groša godišnje. Za održavanje mekteba zavještao je kuću, dućan i bašču u Karađoz-begovoj mahali. Srušen je 1938. godine.

40. Vakuf Bosnali Ahmed-age, sina Alijina

Darusseade Ahmed-aga sagradio je prije 1654. godine medresu u Mostaru za koju se ne zna gdje je bila locirana i kada je prestala raditi i srušena. Za medresu je zavještao 1653. godine više primjeraka raznih vjerskih knjiga i odredio da se izdržava iz sredstava njegovog vakufa.

41. Vakuf Šejha Ismaila Opijača

Mostarski muderis šejh Ismail ef. Opijač podigao je 1668. godine hanikah-medresu u Podhumu kod Derviš-pašine džamije. Ne zna se šta je vakif zavještao za njeno izdržavanje jer se nije sačuvala zakladnica. Ne zna se kada je zatvorena i srušena.

Navedeni vakufi su u prošlosti odigrali veoma značajnu ulogu i kroz ove institucije su se rješavali svi problemi jednog mjesta: privredni, kulturno-prosvjetni, humano-socijalni, vjerski i drugi. Vakufi su mnogo pomagali unapređenju trgovine i zanatstva, jer su svi vakifi ostavljali izvjesne sume novca i određivali da se on, uz određene kamate, daje u zajam trgovcima i zanatlijama »sposobnim platišama i koji u mjestu stanuju«. Zato ih je potrebno temeljito proučiti i iscrpno obraditi.

Ovdje donosimo spisak mostarskih vakufa koji nisu spomenuti u ranijim poglavljima i za koje, u većini slučajeva, ne znamo kada su i u koju svrhu osnovani. Vakufi su nastajali isključivo privatnom inicijativom i svi su bili privatne institucije. Donosimo ih kronološkim redom:

1. Vakuf Šemsi ćehajin

Iz Ćejvan ćehajine zakladnice saznajemo da je ovaj legator podigao polovinom 16. stoljeća svoje zadužbine u Šemsi ćehajinoj mahali u Mostaru. Ko je bio ovaj Šemsi ćehaja ne zna se pouzdano. Po tome što se ova mahala polovinom 16. stoljeća zvala njegovim imenom, da se zaključiti da je on u njoj sagradio neku zadužbinu i odredio da se ona izdržava iz sredstava njegovog vakufa.

2. Vakuf Murat-age, sina Abdurahmanova

Legator je 1571. godine zavještao 11.000 akči i odredio da mu se uče hatme za dušu i duše njegove žene i djece.

3. Vakuf Balije, halvedžije (slastičara)

Ovaj vakuf je osnovan oko 1600. godine. Legator je zavještao izvjesnu sumu novca i odredio da se kamata troši u bogoštovne svrhe.

4. Vakuf hadži Ahmeda, sina Ferhatova

Legator je 1620. godine zavještao 251.000 akči i odredio da se prihod troši u slijedeće: da se daju po dvije akće imamima džamija: Husein hodžine, Jahja hodžine, Fatime kadune, Memi hodžine, Tere Jahjaove i Mehmed kethodine, i da im se svake godine daje još po 80 akči. Dalje da se svake godine podijeli 12.000 akči siromasima mahala u kojima se nalaze spomenute džamije.

5. Vakuf Osmana, kujundžije (zlatara)

Glavnica ovog vakufa iznosila je 1631. godine 20.000 akči.

6. Vakuf Muhameda, terzibaše

Godine 1631. izvršena je obnova poslovanja ovog vakufa.

7. Vakuf Mesiha, sina Kasimova iz Nezir-agine mahale

Kamata ovog vakufa iznosila je 1632. godine 4.000 akči.

8. Vakuf Mahmuda Đulimana, sina Sofina iz Memi hodžine mahale

Legator je 1632. godine zavještao 30.000 akči i odredio da mu se uči za dušu.

9. Vakuf Djemile, kćeri Abdulahove iz Fatime kadun mahale

Legatorka je zavještala 1632. godine 4.000 akči i odredila da joj se uči za dušu.

10. Vakuf Sulejmana, sarača (sedlara)

Neki Mehmed bio je 1632. godine mutevelija ovog vakufa.

11. Vakuf Rahimin

Mehmed, sin Kurtov, tabak iz Mostara, uzeo je 1632. godine 4.000 akči na kredit od ovog vakufa i za taj iznos založio vakufu svoj alat.

12. Vakuf Humin

Omer, čizmedžija i puškari Osman i Memija iz Cernice, spominju se 1633. godine kao dužnici ovog vakufa.

13. Vakuf Mehmeda Hošafa

Ahmed, mutapčija iz Karađoz-begove mahale, uzeo je 1633. godine 600 akči na kredit od ovog vakufa i za navedeni iznos založio vakufu svoju kuću.

14. Vakuf Rahime, kćeri Abdurahmanove

Legatorka je 1633. godine zavještala 2.500 groša i odredila da se kamata od ove sume daje kao plata onome ko će se starati da preko cijelog dana bude uvijek vode u burilu kod Karađoz-begove džamije.

15. Vakuf majstora Ferhata, terzibaše

Neki Jusuf bio je 1641. godine mutevelija ovog vakufa.

16. Vakuf Aiše, kćerke hadži Ahmedove

Legatorka je 1646. godine zavještala 7.000 akči, dva dućana u Priječkoj čaršiji i bašču u Jasenici. Odredila je da se iz prihoda njenog vakufa kupuju svake godine svijeće i drva i dijele učenicima koji stanuju u sobama Karađoz-begove medrese.

17. Vakuf Merjeme, kćerke hadži Mustafine

Legatorka je 1650. godine zavještala 47.300 akči i odredila da imam i mujezin Karađoz-begove džamije dijele kamatu po pola i da joj uče za dušu.

18. Vakuf hadži Mustafe, sina hadži Turhanova

Legator je oko 1650. godine zavještao devet dućana u mostarskoj čaršiji i 200.000 akči u gotovom. Odredio je da se imamu i muezinu Fatime kadun džamije daje po jedna akča dnevno i da mu oni uče hatme za dušu. Dalje je odredio da se svake godine kupuju svijeće za spomenutu džamiju i opravlja vodovod i česme na Carini.

19. Vakuf kadije Ahmed ef. Koskije

Legator je prije 1650. godine sagradio jednu česmu kod Koski Mehmed-pašine džamije i odredio da se ona opravlja iz sredstava njegovog vakufa.

20. Vakuf majstora (dulger) Balije

Glavnica ovog vakura iznosila je 1652. godine 10.400 akči.

21. Vakuf Fatime, kćeri Mesih ćehajine

Fatima, žena Mehmedova iz Zirai Ahmed-agine mahale bila je 1653. godine dužna ovom vakufu 17.000 akči.

22. Vakuf gospođe (hatun) umrlog Huseina

Ovom vakufu bio je 1653. godine dužan Fejzi Ćelebija Kujundžić (Zergerzade), imam u Blatu (Biogradci), 2.000 akči i zakupninu od vakufske mlinice na Radobolji koja je iznosila 250 akči.

23. Vakuf zaima Ibrahima, sina Karadozova

Neki Hasan bio je 1653. godine dužan ovom vakufu 500 akči.

24. Vakuf Merjeme, kćerke Mahmudove

Legatorica je 1669. godine zavještala kuću u hadži Balinoj mahali i odredila da u njoj stanuje muž joj Mahmud, a kad on umre da se kuća proda i novac podijeli sirotinji.

25. Vakuf Salihov

Neki Jusuf bio je 1670. godine dužan ovom vakufu 40.000 akči i taj iznos isplatio Hasanu, muteveliji spomenutog vakufa.

26. Vakuf Abduldželalov

Od ovog vakufa uzeo je 1670. godine umrli Đuliman, sin Ahmedov, u zajam izvjesnu sumu novca i založio kuću i vinograd od 14 motika loze u Striževini, općina Metković.

27. Vakuf Husamudinov

Odlukom mostarskog kadije od 22. šabana 1080. (1670) godine potvrđeno je, na temelju izjava svjedoka, da je Derviš, sin Hasanov iz Dreznice, platio 3.700 akči duga Ahmedu Karamurteziću, bivšem muteveliji Husamudinova vakufa u Mostaru, pa je odbijena tužba sadašnjeg mutevelije Ahmeda Halife, sina Ibrahimova.

28. Vakuf Rejhanin

Umrli Mehmed, sin Osmanov iz Mostara, ostao je dužan ovom vakufu 9.500 akči. Odlukom mostarskog kadije od 2. ševala 1080. (1670) godine prodana je jedna baština u Biogradcima koja je bila vlasništvo umrloga, pa je dug naplaćen.

29. Sirotinjski vakuf

Umrila Masuma, kći Hasanova, ostala je 1670. godine dužna ovom vakufu 1.000 akči.

30. Vakuf Memije, sina Hasanova iz Husein hodžine mahale

Poslije vakifove smrti, 1670. godine, i raspodjele ostavine među nasljednicima, predano je Mustafi, muteveliji Memijina vakufa 33.432 akče.

31. Vakuf hadži Saliha džundije (vojnika) iz Nezir-agine mahale

Legator je 1677. godine zavještao 14 dućana u Nezir-aginoj mahali i odredio da se prihodi od njih troše u slijedeće: da se imam i mujezinu hadži Kurtove (Tabačice) džamije daje dnevno po jedna akča, da se opravljaju srušeni stubovi na Morinama, da se opravlja kaldrma koja vodi od vakifovih dućana do Radobolje i da se daje godišnje 760 akči imam Roznamedžijine džamije.

32. Vakuf Omerov

Ovaj se vakuf spominje u Mostaru 1684. godine, ali o njemu nema nikakvih podataka.

33. Vakuf hadži Bećira, tabaka (kožara)

Legator je 1694. godine zavještao kuću u Husein hodžinoj mahali, vinograd u Opinama i 11.000 akči, i odredio da se prihodi troše u slijedeće: da se daje imam Husein hodžine džamije godišnje po 800 akči i da se troši godišnje 700 akči za plaćanje običajnih nameta stanovnika Husein hodžine mahale.

34. Vakuf Alidžanov

Umrli Jusuf iz Ali-bega Lafe mahale ostao je 1684. godine dužan ovom vakufu 2.125 akči.

35. Vakuf Ahmedov

Umrli Ibrahim, sin Dervišov iz Hafiz hodžine mahale, ostao je 1685. godine dužan ovom vakufu 1.260 akči.

36. Vakuf Mustafin

Umrli Alija, sin vakifa Mustafe iz Hafiz hodžine mahale ostao je 1685. godine dužan ovom vakufu 68.000 akči.

37. Vakuf Muharemov

Umrli Behlul, sin Alijin iz Cernice, ostao je 1685. godine dužan ovom vakufu 6.000 akči.

38. Vakuf Ahmeda Nalbante

Oko 1697. godine u Mostaru je postojao ovaj vakuf, ali o njemu nema nikakvih podataka.

39. Vakuf hadži Fatime kadune, kćerke Halil čelebijine

Legatorka je 1700. godine zavještala 314.000 akči i odredila da joj potomci uče hatme za dušu i ostatak prihoda dijele između sebe.

40. Vakuf Mehmedov iz Memi hodžine mahale

Obnova poslovanja i spisak dužnika iz 1705. godine, koji su od ovog vakufa uzimali novac na kredit.

41. Vakuf Salihov

Obnova poslovanja i spisak dužnika iz 1705. godine, koji su od ovog vakufa uzimali novac na kredit.

42. Vakuf Jusufov

Obnova poslovanja i spisak dužnika iz 1705. godine, koji su od ovog vakufa uzimali novac na kredit.

43. Vakuf Abdi dedin

Obnova poslovanja i spisak dužnika iz 1705. godine, koji su od ovog vakufa uzimali novac na kredit.

44. Vakuf Ahmeda Selamače

Obnova poslovanja i spisak dužnika iz 1705. godine, koji su od ovog vakufa uzimali novac na kredit.

45. Vakuf stanovnika Memi hodžine mahale

Obnova poslovanja i spisak dužnika iz 1705. godine, koji su od ovog vakufa uzimali novac na kredit.

46. Vakuf Sultanin

Neki Salih bio je 1720. godine mutevelija ovog vakufa.

47. Vakuf Halilov

Neki Ismail bio je 1720. godine mutevelija ovog vakufa.

48. Vakuf Rukijin

Neki Hasan Tomašević bio je 1720. godine mutevelija ovog vakufa.

49. Vakuf Alije Momića

Hadžija Behlilović bio je 1720. godine muetevlja ovog vakufa.

50. Vakuf Hasanov

Neki Husein bio je 1720. godine mutevelija ovog vakufa.

51. Vakuf Seferov

Husein Begić bio je 1720. godine mutevelija ovog vakufa.

52. Vakuf Ibrahima Mukića

Legator je 1720. godine proveo iz svoje njive jedan jarak s vodom i doveo ga pred džamiju u Ričini. Odredio je da džematlije koje dolaze u džamiju koriste vodu iz jarka za uzimanje obdesta.

53. Vakuf Mahmudov

Umri Salih Lika, mesar iz Mostara, ostao je 1728. godine dužan ovom vakufu 3.000 akči.

54. Vakuf Hasanov

Umrli Salih Lika, mesar iz Mostara, ostao je 1728. godine dužan ovom vakufu 5.500 akči.

55. Vakuf Emirov

Umrli Salih Lika, mesar iz Mostara, ostao je 1728. godine dužan ovom vakufu 1.500 akči.

56. Vakuf Juzdoksan (190) Ibrahimov

Dekretom od 5. džumada II 1145. (1731) godine postavljen je Osman Halifa za muteveliju Juzdoksan Ibrahimova vakufa u Mostaru, poslije smrti Mahmutove.

57. Vakuf Hatidžin

Umrli Fatima, kći Hasanova, ostala je 1732. godine dužna ovom vakufu 1.000 akči.

58. Vakuf Omerov

Umrli Fatima, kći Mustafina iz Brankovca, ostala je 1732. godine dužna ovom vakufu 500 akči.

59. Vakuf Ćerimin

Mustafa Bajrami bio je 1732. godine dužan ovom vakufu 55.800 akči.

60. Vakuf stanovnika Fatime kadun mahale

Umrli Fatima, kći Mustafina iz Brankovca, ostala je dužna ovom vakufu 1.500 akči.

61. Vakuf Fatime Ćauške iz Brankovca

Ibrahim, sin Mehmedov, ostao je 1732. godine dužan ovom vakufu 21 akču.

62. Vakuf hadži Osmana, sina Huseinova

Legator je sagradio prije 1732. godine jedan sebilj (javnu česmu) u prizemnom dijelu munare Kanberagine džamije na Luci. Odredio je da se iz prihoda njegovog vakufa isplaćuje po 360 akči godišnje službeniku koji će se brinuti da preko cijele godine bude uvijek, i po danu i po noći, vode u njemu. Dalje je odredio da se opravlja čatrnja u Bivoljem Brdu i posuđuju svijetu dva kazana za kuhanje hrane prilikom svadbi.

63. Vakuf Ibrahima, sina Ahmedova iz hadži Baline mahale

Legator je odredio u svojoj zakladnici iz 1741. godine da se postave službenici koji će svaki dan donositi vodu u burlilima s Neretve pred Vučjakovića džamiju, pred klaonicu (kanara), i pred dershanu Koski Mehmed-pašine medrese. Dalje je odredio da se ovim službenicima plaćaju po dvije akče dnevno i da se godišnje troši po 20 akči za izmjenu dotrajalih burila.

64. Vakuf Hasana Tomaševića, sina Ahmedova

Umrli Ibrahim Pendić iz Derviš-pašine mahale ostao je 1747. godine dužan ovom vakufu 9.600 akči. Njegovi nasljednici predali su navedeni iznos duga Ibrahimu Behaiću, muteveliji ovog vakufa.

65. Vakuf stanovnika Ćose Jahja hodžine mahale

Umrli Ibrahim Pendić ostao je 1747. godine dužan ovom vakufu 14.000 akči koji su dug njegovi nasljednici vakufu platili.

66. Vakuf muhtar Ibrahimov

Spisak (defter) lica koja su uzimala novac na kredit od ovog vakufa. Godine 1754. bio je mutevelija ovog vakufa neki Mustafa.

67. Vakuf nekog Guske

Umrli Ahmed Dušić ostao je 1754. godine dužan ovom vakufum 2.000akči.

68. Vakuf Osmana Nove

Legator je 1757. godine sagradio česmu u Cimu, oko dva kilometra zapadno od Mostara, i odredio da se ona opravlja iz sredstava njegovog vakufa.

69. Vakuf Saliha Džikića

Neka Fatima bila je 1767. godine mutevelija ovog vakufa.

70. Vakuf Nefise Metiljević, kćerke hadži Ahmedove

Legatorka je 1771. godine zavještala 30.000 akči i odredila da se kamata troši u slijedeće: da se svake godine u ramazanu kupuju svijeće za Šarića i Nezir-agin u džamiju i dijeli hljeb sirotinji.

71. Vakuf Mehmeda Išerlića, sina Mustafina

Legator je u svojoj zakladnici iz 1772. godine odredio da se postavi službenik koji će svaki dan svakog ramazana donositi pred iftar s Neretve burilo vode pred Roznamedžijinu džamiju »s kojom će se muslimani mrsiti i vakifa s pijetatom spominjati«.

72. Vakuf Ahmedov

Umrli Mehmed, sin Salihov iz Ljubotića, ostao je 1773. godine dužan ovom vakufu 2.428 akči.

73. Vakuf Sulejmanov

Neki Mehmed, sin Salihov iz Ljubotića bio je 1773. godine dužan ovom vakufu 16.200 akči. Ovaj vakuf imao je 1851. godine jedan dućan na Velikoj tepi koji je pod kiriju držao Mahmud Puzić.

74. Vakuf Hamidove žene

Umrli Derviš ostao je 1773. godine dužan ovom vakufu 2.700 akči i kamatu za tri godine.

75. Vakuf Mahmudov

Neki Mahmud osnovao je prije 1776. godine jedan vakuf i odredio da se njegovi prihodi troše na pomaganje siromaha Derviš-pašine mahale.

76. Vakuf Sekinin

Umrli Hasan Tokmaković ostao je 1777. godine dužan ovom vakufu 13.000 akči. Njegovi nasljednici su isplatili navedeni iznos duga Huseinu, muteveliji spomenutog vakufa.

77. Vakuf Ibrahima, sina hadži Salih efendina, imama Nezir-agine džamije

Legator je 1781. godine zavještao kuću, bašću i vinograd u Blizancima. Odredio je da mutevelija svake godine u vrijeme berbe grožđa, podijeli po jedan tovar dobrog grožđa sirotinji Nezir-agine mahale i da mu uči za dušu.

78. Vakuf hadži Alije Agića, sina Mehmed čelebijina

Legator je 1782. godine zavještao dućan u mostarskoj čaršiji i odredio da se iz prihoda kupuju po dvije svijeće za Nezir-aginu džamiju i da mu se uči hatma za dušu.

79. Vakuf Ahmeda Taščića

Legator je 1784. godine odredio da se iz prihoda njegovog vakufa isplaćuje po 360 akči godišnje službeniku koji svaki dan od Đurđevdana do Mitrovdana bude donosio po dva burila vode s Neretve na čaršiju i napajao žedne prolaznike.

80. Vakuf Fatime Gluščević, kćeri Mehmedove

Legatorica je zavještala 1785. godine dućan i bašću u Mostaru i odredila da joj uče hatme za dušu.

81. Vakuf Fatime, kćeri Derviš Ahmedove iz Derviš-pašine mahale

Legatorica je 1793. godine zavještala kuću u Derviš-pašinoj mahali, u kojoj stanuje, i sve što se u njoj nalazi: prostirku, bakreno posuđe i sanduk. Dok je živa, u kući će stanovati ona, a poslije njene smrti Omer, sin Ramadanov koga je postavila za muteveliju.

82. Vakuf Ahmeda Bahića

Ahmed Čenan mutevelija ovog vakufa, kupio je 1793. godine za vakuf jednu kuću u Kotlinoj mahali od Alekse Perina za 1.000 groša.

83. Vakuf Fatime kadune, kćerke Derviš Ahmedove

Legatorica je 1793. godine zavještala kuću u Derviš-pašinoj mahali i svo pokućstvo koje se u njoj nalazi i odredila da se od kirije uče hatme za njenu dušu i za duše njenih roditelja.

84. Vakuf Mehmeda Bešlije, sina Ismailova

Legator je 1794. godine zavještao dućan u čaršiji kod karavan- saraja i odredio da se svake godine kupuje mukava za Hafiz hodžinu i Husein hodžinu džamiju.

85. Vakuf Saliha, vaiza iz Hadži Baline mahale

Neki Mustafa Halifa bio je 1807. godine mutevelija ovog vakufa.

86. Vakuf Mehmeda Efice

Legator je 1812. godine zavještao jedan dućan u Kujundžiluku i odredio da se od prihoda kupuje ulje za Nezir-aginu džamiju i da mu se svake godine prouči hatma za dušu.

87. Vakuf Mehmeda Đikića

Mahmud, mutevelija vakufa Mehmeda Đikića, potvrđuje da je primio kiriju za vakufski dućan za 1817. godinu.

88. Vakuf Mustafa ef. Mukića, mostarskog muftije

Mostarski muftija Mustafa ef. Mukić odredio je oko 1820. godine da se iz sredstava njegovog vakufa opravljaju vodovod na Carini.

89. Vakuf Sulejmana Opijača

Mahmud, mutevelija ovog vakufa, potvrđuje da je naplatio kiriju za dva vakufska dućana za 1825. godinu.

90. Vakuf Derviš Muhameda Bakamovića

Legator je 1838. godine zavještao kuću u Zahumu i četiri dućana na Tepi. Odredio je da se prihvodi troše na opravke Baba Beširove džamije i da se svaki dan kupuju hljebovi i dijele sirotinji.

91. Vakuf Osmana Ljubinca iz Kanberagine mahale

Odlukom mostarskog kadije od 29. džumada I 1260. (1844) godine utvrđeno je da vakuf Osmana Ljubinca ima na Tepi tri dućana. Vakfija se nalazi kod mutevelije Ibrahima Hadžiomerovića.

92. Vakuf Alije Brkan, kćerke Abdulmuminove

Legatorica je 1846. godine zavještala vinograd u Podgorju, nahija Blato, vinograd u Rodoču kod Mostara i 265 groša. Odredila je da se svake godine daje imamu po deset groša i kupuje svijeća za Lafinu džamiju.

93. Vakuf Abide Behmen, kćerke Huseinove

Legatorica je 1848. godine zavještala kuću i bašću u Šarića mahali. Odredila je da se svake godine kupi svijeća za Šarića džamiju i da joj se prouči hatma za dušu.

94. Vakuf Alije Nametka, sina Abdulahova iz Jahja Esfel mahale

Legator je 1849. godine zavještao kuću u Donjoj mahali i dva dućana u mostarskoj čaršiji. Odredio je da se svake godine kupuju svijeće za Sevri hadži Hasanovu džamiju, da se čisti čatrnja uz put, nedaleko od sela Vijonice u nahiji Brotnjo i da mu se uče hatme za dušu.

95. Vakuf stanovnika Husein hodžine mahale

Umrli Ahmed, sin Hamidov ostao je 1860. godine dužan ovom vakufu 337 groša.

96. Vakuf Ahmeda Kotle, sina Mustafina

Legator je 1865. godine zavještao 2.500 groša i odredio da se kamata troši u slijedeće: imamu hadži Ali-bega Lefe džamije godišnje

80 groša, mujezinu iste džamije godišnje 40 groša. Dalje je odredio da se pali pet kandilja na munari ove džamije i opravlja česma pred njom.

97. Vakuf Mehmeda Manure

Legator je 1867. godine uvakufio jednu kuću u Nezir-aginoj mahali i za muteveliju postavio nekog Žmiru. Vakif se u Mostar doselio iz Kruševa.

98. Vakuf Hadže Hadžiomerovića

Legator je 1870. godine sagradio tri drćana u Priječkoj čaršiji i odredio da prihod od dva koristi imam, a od jednog muezin Tabadžice džamije.

99. Vakuf Mahmuda Arpadžića, sina Muhamedova

Legator je 1871. godine zavještao kuću u Cernici i tri magaze u Priječkoj čaršiji kod Starog mosta. Odredio je da se kupuju svijeće za džamiju u Cernici i da se uče hatme za njegovu dušu i duše njegovih roditelja.

100. Vakuf hadži Salih Čevre

Iz sredstava koje je oporučio Salih Čevro sagrađena je 1885. godine jedna javna česma s dvije lule kod Sevri hadži Hasanove džamije u Donjoj mahali.

101. Vakuf Smaila Biščevića

Legator je 1890. godine oporučio za Roznamedži Ibrahim ef. džamiju 300 forinits i za taj iznos je kupljen jedan dućan i upisan na ime ovog vakufa.

102. Vakuf Sinan-pašin

Više legatora (37) iz Mostara dali su 1896. godine priloge u novcu s kojim iznosom su sagrađene tri magaze na zemljištu Sinan-pašina vakufa. Određeno je da se iz prihoda od magazata daju plaće imamu i mujezinu Sinan-pašine džamije.

103. Vakuf Ibrahima Temima, sina Alagina

Vakif je 1902. godine zavještao kuću i bašču na Balinovcu. Odredio je da se svake godine daje pomoć imamu Baba Beširove džamije i da mu se prouči hatma za dušu.

104. Vakuf Alije Ridanovića

Vakif je 1907. godine zavještao jednu kuću na Luci i odredio da se prihodi daju imamu i muezinu Šarića džamije.

105. Vakuf Ibrahima Kudina, sina Mehmed-agina

Legator je 1912. godine zavještao kuću i dućan u Cernici. Odredio je da se svake godine daje imamu Lakišića džamije deset kruna i da se svake godine utroši deset kruna za nabavku prostirke za spomenutu džamiju.

106. Česmanski vakuf

Za turske uprave u Mostaru je postojao i djelovao tzv. »česmanski vakuf«, ustanova kojoj ne nalazimo sličnu u drugim mjestima Bosne

i Hercegovine. Ne zna se kad je i ko je ovu instituciju prvi put ustanovio. Zna se samo da je više osoba zavještalo novac i nekretnine čiji su prihodi trošeni za opravke vodovodne mreže. Ovaj je vakuf ukinut koncem prošlog stoljeća i sva njegova aktiva predana je Karađoz-begovom vakufu.

Pored spomenutih u Mostaru su ranije postojali još slijedeći vakufi: Dede Grabovca, Mehmeda Mujića, sina Dervišova, Mehmeda Vrgore, Đulbega Kajtaza, Mustafe Milavića, Umije Milavić, Paša-bega Hadžiomerovića, Dževahire Blagajac, Mehmeda Balića, Hadžajlića, Kazazića i hadži Ibrahima Ribice.

VAKUFI NA PODRUČJU MOSTARSKJE OPĆINE I ZAPADNE HERCEGOVINE

U ovom poglavlju dajemo sažete podatke o vakufima koji su osnovani na području mostarske, čitlučke, lištičke, ljubuške i posuške općine. Nabrojaćemo ih po mjestima u kojima su se nalazili i početi od Bune.

Ranije spomenuti Ali-paša Rizvanbegović sagradio je na Buni, 12 kilometara južno od Mostara, jednu džamiju i mekteb uz nju. Za izdržavanje ovih zadužbina zavještao je na Buni slijedeće: sve maslinjake, vinograde, nasade murava (dudova), bašče, kuće i sve mlinice i stupe na rijeci Buni sa svim priborom koji se u njima nalazi. Mostarski vakif Mehmed-beg Karađoz podigao je na rijeci Buni kameni most od 14 lukova i odredio da se održava iz sredstava njegovog vakufa. Čejvan čehaja u svojoj vakufnami iz 1554. godine određuje, između ostalog, da se iz sredstava njegovog vakufa opravljaju kamene mostove na Bunici, pritoci Bune. Na Buni, u Hodbini, Malom polju, Ortiješu, nalazi se više harema koji su vakufsko vlasništvo.

Selo Kosor nalazi se na polovini puta Buna — Blagaj. U ovom mjestu, tik uz desnu obalu Bune, nalaze se ruševine male džamije koju je prije 1731. godine sagradio neki predak porodice Pužića koji su u ovom mjestu stanovali i ovdje imali kuće i posjede. Uz džamiju se nalazi mali harem koji je vakufsko vlasništvo. Jedna kuća u Kosoru bila je 1773. godine vlasništvo vakufa ove džamije.

Blagaj su Turci zauzeli 1466. godine i od tada pa do 1841. godine ovdje je sagrađeno: sedam džamija, tekija, turbe, dva mekteba, medresa, kupatilo (hamam), dva hana, tri musafirhane (besplatna konačišta) i dva kamena mosta preko rijeke Bune. Džamija na gradu sagrađena je prije 1520, sultan Sulejmanova (careva) 1521, Čejvan čehajina prije 1554, Hasan-agina prije 1664, hadži Jusufa Bašbe prije 1664, hadži Murat spahije prije 1762. i Ali-pašina oko 1841. godine. Sve ove džamije, osim one na gradu i Careve, imale su vakufe koji su se sastojali od kuća, mlinica, vinograda i bašča.

Ismail ef., blagajski kadija, uvakufio je 1774. godine 2.400 akči i odredio da se kamata od ove sume troši na paljenje tri kandilja uz ramazan u Carevoj džamiji.

Hadži Salih Leho, sin Veljudin-agin zavještao je 1786. godine svoj »poznati« dio u tri mlinice na Buni i odredio da mu se svake godine za dušu prouči hatma i pale dvije svijeće u Carevoj džamiji.

Zulfikar ef. Fazlibuljubašić zavještao je 1811. godine kuću u mahali Varoš kod rijeke Bune i bašču i vinograd. Odredio je da se iz prihoda ovog vakufa kupuje svake godine svijeća od tri i po oke za Carevu džamiju i da mu se prouči hatma za dušu.

Tekiju u Blagaju sagradio je mostarski muftija Zijaudin Ahmed, sin Mustafin prije 1664. godine. Omer-paša Latas uvakufio je jednu mlinicu sa četiri vitla koju je podigao na zemljištu Karađoz-begovog vakufa na Buni, i odredio da se njome kao evladijet vakufom, koristi šejh tekije Muhamed Hindija i njegovi nasljednici. Oni su bili dužni čistiti tekiju i uoči svakog petka proučiti tevhid u njoj.

Uz Carevu i Čejvan čehajinu džamiju postojali su mektebi. Hasan-aga Karabeg, sin Jusuf čelebijn iz Blagaja, zavještao je 1774. godine 84.000 akči. Odredio je da se kamata od ovog novca daje mualimu mekteba kod sultan Sulejmanove džamije i njegovom pomoćniku. Oni su dužni svaki dan otvarati mekteb i u njemu podučavati djecu »siromaha i bogataša«.

Uz desnu obalu Bune vide se još ruševine starog Karađoz-begovog hamama koji se izdržavao iz sredstava ovog vakufa.

U Blagaju su radile i tri musafirhane: jedna na vrelu Bune, poznata pod imenom »musafirhana blagajske tekije« i Velagića musafirhana. Prva je sagrađena prije 1664. godine i u nju su odsjedali samo učeni ljudi koji su, kako kaže Evlija Čelebija, ovdje vodili naučne diskusije. Na Velagića adi radile su sve do iza prvog svjetskog rata dvije musafirhane stare blagajske porodice Velagića u kojima je svaki putnik namjernik imao u njima besplatan stan i hranu.

Velija Velagić, sin Hamzin uvakufio je prije 1634. godine jedan mlin sa pet vitlova na rijeci Buni, stupu za valjanje sukna i sepet (krošnju) za kupljenje vune ispod stupe. Odredio je da se iz prihoda ovog vakufa daju svake godine u redžebu mjesecu tri gozbe (sofre) za siromahe i da mu se svake godine prouči hatma za dušu.

Mostarski legator Mehmed-beg Karađoz sagradio je u Blagaju prije 1570. godine jedan kameni most i odredio da se opravlja iz sredstava njegovog vakufa. Haseći Ali-aga Kolaković iz Blagaja podigao je ovdje jedan most i veliki han i odredio da se izdržavaju iz sredstava njegovog vakufa. Na području Blagaja i bliže okoline nalazi se više harema u kojima su stari nišani većim dijelom uništeni.

Vranjevići su udaljeni od Blagaja tri kilometra i dijele se na Gornje i Donje Vranjeviće. U Donjim Vranjevićima, na mjestu Guvnine, sagradio je neki Odričević prije 1730. godine džamiju i mekteb uz nju. Priča se da je legator za njihovo izdržavanje zavještao jedan vinograd i nešto zemlje kod džamije. Niže džamije nalazi se harem zvani Odričevac koji je vakif također zavještao. U ovom mjestu i bližnoj okolini nalazi se nekoliko starih harema koji su vakufsko vlasništvo.

Gnojnice su udaljene od Mostara šest kilometara i leže na krajnjoj istočnoj periferiji Bišća polja u podnožju planinskog masiva Veleža. U ovom mjestu je prije 1684. godine sagrađena džamija i uz nju mekteb. Ne zna se ko je vakif ovih zadužbina, a ni šta je on ostavio za njihovo izdržavanje. Na području Gnojnica postoji 12 harema koji su bili vakufsko vlasništvo. Mustafa Šijak u narodu popularno poznat

pod imenom Dedo Šijak, sagradio je prije 1775. godine jedan kaptažni rezervoar više vrela Vrbe u Gnojnicama i zavještao ga u opće svrhe.

U Dračevcima koje su od Gnojnica udaljene dva kilometra, vide se ruševine stare džamije koja je bila situirana više Džihine čatrnje. Ne zna se ko ju je sagradio i šta je zavještao za njeno izdržavanje. Neki predak stare porodice Džiha sagradio je kaptažni rezervoar nad živim vrelom niže omeđina džamije, i uvakufio ga u opće svrhe. U ovom mjestu se nalaze tri stara harema koja zapremaju 14 dunuma površine.

Podveležje se nalazi između mostarske i nevesinjske općine i sastoji se od sedam sela i to: Banjdo, Dobrč, Gornje Gnojnice, Opine, Kokorina, Kružanj i Svinjarina. Sva ova sela nastanjena su gotovo sto posto muslimanima. Od islamskih spomenika ovdje se nalaze dvije džamije i pet mekteba.

Džamija u Svinjarini sagrađena je prije 1766. godine a ona u Kružnju 1873. godine. Ne zna se čije su zadužbine, a ni šta su vakifi ostavili za njihovo izdržavanje. Abdulmumin Zaklan iz Kružnja oporučio je 1790. godine 18 groša za Carevu džamiju u Blagaju. Odredio je da se svakog ramazana pale u njoj dva kandilja.

Pored mekteba u Svinjarini i Kružnju oni se još nalaze u Dobrču, Dolu i Kričanima. Ova tri mekteba sagradio je mostarski vakif Hasan- beg Lakišić i odredio da se oni izdržavaju iz sredstava njegovog vakufa. Na području Podveležja postoji nekoliko starih harema.

Mehmed-beg Karadžoz podigao je prije 1570. godine džamiju, mekteb, han i kameni mostić u Potocima, 12 kilometara sjeverno od Mostara. Mostarski legator hadži Balija, sin Muhamedov sagradio je prije 1612. godine jednu čatrnju na Rujištu u Zijemljima, i odredio da se izdržava iz sredstava njegovog vakufa. U ovom kraju ima više harema, sedam lokaliteta nose nazive »Haremnjača«.

Na području nekadašnje nahije Drežnice danas se nalaze 22 sela i zaseoka koji su nastanjeni pretežno muslimanima. U ovom kraju su od 1911. godine sagrađeni slijedeći spomenici islamske arhitekture: džamije u Donjoj i Gornjoj Drežnici i mektebi u Bunčićima, Striževu i Donjoj i Gornjoj Drežnici.

Priča se da je džamija u Donjoj Drežnici sagrađena u 16. stoljeću ali, svakako, prije 1766. godine kad se prvi put u izvorima spominje. Ne zna se šta je vakif zavještao za izdržavanje džamije i mekteba uz nju jer se nije zakladnica sačuvala.

Džamiju u Gornjoj Drežnici sagradio je Mujaga Komadina 1903. godine. Podignuta je u mahali Podglavici na zemljištu kojeg je u tu svrhu darovao Mehmed Huseljčić. Mekteb uz nju sagrađen je 1895. godine. Ahmed Muminović iz Gornje Drežnice uvakufio je jednu njivu kod mekteba za potrebe njegovog izdržavanja. U Bunčićima i Striževu postojale su stare mektebske zgrade za koje se ne zna čije su zadužbine i kada su sagrađene.

Na području zapadne Hercegovine nalazi se više od 200 sela i zaselaka koja danas pripadaju općinama: Čitluk, Lištica, Ljubuški i Posušje. Naseljavanje muslimana u ovim mjestima počelo je poslije 1468. godine kada su Turci ove krajeve konačno zauzeli i stavili ih pod svoju upravu. Tada je počela izgradnja islamskih spomenika i osni

vanje vakufa u ovim mjestima. Sve ove spomenike podigli su mostarske age i begovi koji su ostavili i vakufe za njihovo izdržavanje.

Neki mostarski vakifi imali su velike posjede u selima zapadno od Mostara. Čejvan čehaja zavještao je 1554. godine u Mostarskom blatu preko 300 dunuma livada za potrebe svojih zadužbina. Mehmed- beg Karadžo sagrađio je prije 1570. godine dva kamena mosta na rijeci Listići, jedan na Ovojcima u Donjem Polju i drugi kod Širokog Brijega na putu za Uzariće. Ovaj vakif zavještao je mlinicu sa šest vitlova, dvije stupe i dva badnja u Knešpolju, nahija Blato, i kompleks praznog zemljišta blizu njih. I vakufi Mehmed Čehaje i Baba Bešira iz Mostara, imali su također posjede u Mostarskom Blatu.

Ibrahim-aga Šarić, sin Kasimov zavještao je 1636. godine u selu Ljubotići, zemlju na kojoj se nalazila: jedna pločom pokrivena štala, ambar, kula, sijenica, guvno, 25 kuća sa sijenicama, 83 motika (40.000 čokota) vinograda. U Ograđeniku je ostavio 50 motika vinograda i veliki kompleks šume koju i danas zovu Šarića dubrava.

Ovaj vakif je, između ostalog, odredio da se iz prihoda njegovog vakufa troše dnevno po četiri akče za opravke mostova na rijekama Ugrovači i Privalju (pritoke Lištice), Graboviku, i na rijeci Jezerce u Gorancima. Dalje je odredio da se opravlja česma u Dobrodolu i dvije čatrnje u Bukodolu na putu za Rakitno.

Hercegovački vezir Ali-paša Rizvanbegović sagrađio je prije 1841. godine mlinicu na rijeci Lištici i odredio da se od svakog vitla daje godišnje šejhu i dervišima tekije u Mostaru po sto oka brašna.

Hasan-beg Pitić, sin Alibegov iz Mostara odredio je u svojoj oporuci iz 1834. godine da se u Gorancima sagrađe dvije čatrnje. Bakula navodi da se u Gorancima nalazi mnogo starih čatrnja što potvrđuje da je ovo mjesto bilo nekad dobro naseljeno.

Alaga Nametak, sin Abdulahov iz Mostara, zavještao je 1849. godine kuću, bašću i vingrad u Vijonici, nahija Brotnjo, i odredio da se čisti čatrnja koja se nalazi uz put nedaleko od Vijonice i opravlja put do Vijonice.

U selu Biograci koje se nalazi na krajnjoj jugozapadnoj periferiji Mostarskog Blata, sagrađio je nepoznati vakif prije 1653. godine jednu džamiju i ostavio posjede za njeno izdržavanje. Džamija je srušena prije 1878. godine kada su muslimani iz ovog kraja iselili.

Džamija na Ploči u polju niže Čitluka zadužbina je nekog Hadžiselimovića iz Mostara koji je uvakufio jednu njivu za njeno izdržavanje. Zemljište za njenu izgradnju i vinograd dao je neki Subašić iz Mostara. Džamija je srušena prije 1863. godine.

Šurmanci u Brotnju udaljeni su oko sat hoda od istoimene željezničke stanice. Ovdje je u prvoj polovini prošlog stoljeća sagrađena džamija uz koju se nalazi vakufsko zemljište od oko sto oka usjeva i harem u kome su stari nišani uništeni.

Nepoznati vakif sagrađio je jednu džamiju u Viru, oko deset kilometara udaljeno od Posušja, i kod nje bunar za potrebe džematlija i okolnih stanovnika. Uz džamiju se je nalazio harem u kome je bilo više nišana. Sve je ovo srušeno prije 1867. godine.

Miljkovići su udaljeni od Mostara oko pet kilometara i smješteni na njegovoj krajnjoj zapadnoj periferiji. U mahali Kozici, na zemljištu koji je darovao Jusuf-beg Bakamović iz Mostara, sagrađena je 1910. godine jedna džamija koja je služila i za održavanje vjerske pouke. Ovdje se nalazi i stari harem u kome su svi nišani uništeni. Džamija je srušena 1944. godine.

U Biletićima koji leže uz cestu Žitomislići-Čitluk sagrađena je 1937. godine, na mjestu Mejdan, jedna džamija, zadužbina Durakovića koji u ovom mjestu stanuju. U blizini džamije nalazi se stari Durakovića harem. U Blizancima se nalaze dva harema: Džukića i Durakovića u kojima se sačuvalo nekoliko starih nišana.

Mostarski vakif Ibrahim ef., sin hadži Salih ef., zavještao je 1781. godine tri vinograda na mjestu Kupinjak u Blizancima i, između ostalog, odredio da mutevelija podijeli svake godine sirotinji Nezir-agine mahale u Mostaru po tovar dobrog grožđa.

Pored harema koje smo spomenuli oni su se ranije nalazili u slijedećim mjestima: Pologu (na Treskoti i kod Džabića kuća), Hamzićima (Alagića harem), Gradničima (harem kod Prskalovih kuća), Ljutom Docu, haremu u kome, kako kaže Bakula, ima mnogo veličanstvenih turskih grobova, Kručevićima (harem Strumica i u Rosuljama). Većina ovih harema su davno uzurpirani i uništeni su svi stari nišani u njima.

Turci su zauzeli Ljubuški poslije 1468., a prije 1477. godine. Za vrijeme turske i austro-ugarske vladavine podignute su na Gradu i mahalama koje su se kasnije formirale po padinama ispod Grada i brda Butorovice slijedeći objekti: pet džamija, pet mekteba, musala, mehkema, han, pošta, hamam, sedam kula, nekoliko čartnja, dvije tamnice, magazin za žito (ambar) i više stambenih zgrada i dućana.

Džamija na Gradu i mekteb uz nju zadužbine su poznatog mostarskog vakifa Nesuh-age Vučjakovića. Sagrađena je 1558. godine što saznajemo iz natpisa sastavljenog na arapskom jeziku i uklesanog u ploču koja je bila uzidana iznad ulaznih vrata. Za izdržavanje ovih zadužbina vakif je zavještao slijedeće: 123.000 dirhema u gotovom, 28 dućana u mostarskoj čaršiji i mlinice i stupe na rijeci Radobolji i Studenci. Na Gradu se nalaze i tri harema: uz džamiju, kod Korjenića kuća i u Dolcima u kojima su stari nišani uništeni. Vakif je u svojoj vakufnami još odredio da se iz sredstava njegovog vakufa opravla jedan most na rijeci Trebižatu.

Džamija u Žabljaku je zadužbina nekog hadži Muhameda, sina Sinanova. Sagrađena je prije 1767. godine kada se prvi put u izvorima spominje. Vakif je uz džamiju sagradio i jedan mekteb. Ne zna se šta je on zavještao za izdržavanje ovih zadužbina jer se nije sačuvala zakladnica. Uz džamiju se nalazi i prostran harem u kome je ranije bilo više nišana koji su uništeni.

Današnja zgrada džamije na Gožulju sagrađena je 1869. godine priložima muslimana Ljubuškog i okoline. Ranije je na ovom mjestu postojala jedna zgrada koja je služila za bogomolju i koju je potres srušio. Uz džamiju se nalazila zgrada u kojoj je radio mekteb i medresa. U ovoj mahali postoji nekoliko starih harema u kojima su svi nišani uništeni. Nedaleko od džamije je lokalitet Musala sa ostacima

mihraba i minbere, ali se ne zna čija je zadužbina. Vakuf džamije na Gožulju imao je 1889. godine u svome posjedu: kuću, pola dućana, tri njive, dvije bašče i vinograd. Ovaj vakuf imao je jednu njivu i u Studencima koja je zapremala 1.300 m površine.

U mahali Prilaz, između Žabljaka i Gožulja, vide se ruševine džamije koju je 1864. godine sagradio ljubuški muderis Mehmed ef. Krehić. Ne zna se šta je vakif ostavio za njeno održavanje jer se nije sačuvala zakladnica.

Džamiju u Pobršču sagradili su mahaljani 1870. godine. Vakuf ove džamije imao je 1889. godine u svome posjedu jednu bašču i dva harema.

Džamija u Vitini, sedam kilometara zapadno od Ljubuškog, sagrađena je oko 1856. godine, a zadužbina je Ali-bega Kapetanovića. Bećir i Sulejman Kapetanović, sinovi hadži Derviš-begovi zavještali su 1897. godine za potrebe ove džamije kuću, dvije magaze ispod nje i bašču u mahali Bešir u Ljubuškom. Odredili su da se prihod od ovih nekretnina daje imam, hatibu i muezinu džamije.

U Gradskoj četiri kilometra sjeveroistočno od Ljubuškog postoji džamija koju su 1923. godine sagradili mještani. Pred džamijom je čatrnja koju je u dobrotvorne svrhe (hajrat) sagradila Hata Maksumić.

Vakufi na području čapljinske općine

U Čapljini se od islamskih spomenika nalazi džamija, mekteb i harem. Džamija je sagrađena 1803. godine, a zadužbina je Ahmeda Topalovića, sina Mehmedova. Za njeno održavanje legator je ostavio više njiva u Strugama. Nuh-beg Čučuković koji je živio u doba Ali-paše Rizvanbegovića, zavještao je ribolovna jezera u Trebižatu za potrebe ove džamije.

Memišaga Fazlagić iz Čapljine sagradio je 1898. godine jednu zgradu na sprat kod džamije u kojoj je bio mekteb. Hadži Husaga Fazlagić je 1963. godine sagradio jednu česmu u dvorištu džamije i odredio da vodu koriste džematlije i djeca koja dolaze u mekteb. U ovom mjestu nalazi se harem u kome su stari nišani uništeni.

U Dretelju dva kilometra istočno od Čapljine, vidjele su se do 1966. godine ruševine jedne stare džamije i mekteba koji su sagrađeni pred više od 200 godina. Priča se da su zadužbine nekog Hunjića koji je za njihovo održavanje ostavio zemlju u Dretelju. Ovdje se nalazio i stari harem u kome su nišani uništeni.

Tasovčići leže uz magistralu Mostar-Dubrovnik, oko kilometar sjeveroistočno od Čapljine. Ovdje u podnožju brda Modrić postoji džamija koja je sagrađena prije 1664. godine. Priča se da je zadužbina Topalovića, ali se ne zna šta je vakif ostavio za njeno održavanje. Ovdje se nalaze i dva harema u kojima postoji nekoliko starih nišana.

Čeljevo je udaljeno od Čapljine oko pet kilometara i smješteno na lijevoj obali Neretve. Ovdje se nalazi jedna džamija i harem uz nju. Sagradila ju je neka žena i za njeno održavanje zavještala velike posjede na Podvornici u Čeljevu. U ovom mjestu postoje i dva stara harema: Pinjino groblje i Šehitluci u kojima su svi nišani uništeni.

Struge leže na polovini puta Čapljina-Gabela, uz obale donjeg toka rijeke Trebižat. Na sred sela locirana je džamija koju je sagradio neki predak stare struške porodice Begića. Uz džamiju se nalazi harem sa nekoliko starih nišana. Neki Ajdin-aga sagradio je u Strugama, preko rijeke Trebižat, kameni most koji su Mlečani srušili 1694. godine. U ovom mjestu se nalazila zemlja koja je bila vlasništvo Topalovića vakufa iz Čapljine.

Gabela je smještena u veoma plodnom kraju na desnoj obali rijeke Neretve. Turci su je zauzeli 1493. godine i u njihovoj vlasti je, s manjim prekidom, ostala sve do 1878. godine. Ovdje su za turske uprave sagrađene četiri džamije i mekteb i osnovano nekoliko vakufa.

Mostarski legator Čejvan Čehaja sagradio je prije 1558. godine u Gabeli džamiju i mekteb i na njihovo održavanje zavještao slijedeće: više pekara za pečenje hljeba, 22 prostorije izgrađene u obliku četvorokuta i okrenute jedne spram drugih, bunar među njima, 20 dućana, han i pet magazina. Svi ovi objekti, kao i džamija i mekteb, srušeni su 1716. godine kada su se Mlečani povukli iz Gabele, srušivši prethodno u njoj sve pa i svoje vlastite kuće.

Za turske uprave ovdje su još sagrađene: Rustem-pašina džamija, Careva (Fatihova) džamija, sultan Sulejman hanova i Abdulvehaba Begića džamija. Vakif Begić je za održavanje džamije zavještao mlin od pet vitlova u Gabeli. Ovdje se za turske uprave nalazila zemlja koja je bila vlasništvo Kara Mustafa-pašina vakufa. Za turske uprave su sagrađene džamije još u: Višićima, Kuli Norinskoj i Neumu koje su imale svoje vakufe. Danas ona postoje samo u Višićima i ima munaru sa dvije šerefte.

Počitelj je danas turističko izletišta uz magistralu Mostar-Dubrovnik, lociran je na strmenitom terenu na lijevoj obali Neretve, četiri kilometra sjeveroistočno od Čapljine. Za turske uprave ovdje su sagrađeni slijedeći objekti islamske arhitekture: dvije džamije, mekteb, medresa, čatrnja, imaret, hamam, han i sahat kula.

Džamija u Počitelju je zadužbina hadži Ali-age, sina Musa-agina, koju je sagradio 1562. godine. Ibrahim-paša, sin hadži Omeragin podigao je 1665. godine jednu medresu u Počitelju niže džamije i za njeno održavanje zavještao: hamam, han i više zanatskih dućana. Za potrebe medrese ostavio je više djela iz islamistike i time udario temelje prvoj počiteljskoj biblioteci. Ovaj vakif je 1664. godine sagradio u Počitelju i jednu sahat-kulu. Hadži Omer, brat osnivača džamije, podigao je kod džamije jedan imaret i odredio da se stanovnicima varoši besplatno dijeli hljeb i čorba, a uoči petka još jahnija, pilav i zerde. On je ovdje osnovao velik vakuf koji je 1769. godine imao na dugu 92.930 akči.

Rečice leže na području plodnih Dubrava uz cestu Čapljina— Stolac. Ovdje se nalazi jedna džamija koju su mještani podigli 1895. godine i koja je dva puta pregrađivana: 1926. kada je srušena i nanovo sagrađena i 1959. godine kada je uz nju podignuta munara. Mostarski vakif Čejvan Čehaja sagradio je ovdje jedno vrelo i odredio da se ono održava i opravlja iz sredstava njegovog vakufa. Nedaleko od džamije nalazi se harem u kome je sačuvano nekoliko starih nišana s natpisima.

Nekoliko kilometara udaljeno od Rečica, na putu za Stolac, nalaze se sela Lokve i Opličići u kojima postoje džamije, čatrnje koje služe u javne svrhe (hajrati) i haremi. U ovim mjestima postoje i vakufi koje su domaći ljudi zavještali ali o njima nemamo podataka.

Rivolje Brdo se nalazi na području Dubrava u blizini Domanovića. Od islamskih spomenika ovdje se nalazi: džamija, mekteb, osam čatrnja i četiri harema. Džamija je sagrađena prije 1769. godine i zadužbina je Alajbegovića. Ne zna se šta je vakif ostavio za njeno izdržavanje jer se nije zakladnica sačuvala. Čatrnje su podigli domaći ljudi i sve su bile javne i služile su potrebama domaćih ljudi i putnika namjernika.

VAKUFI NA PODRUČJU STOLAČKE OPĆINE

U Stocu je osnovano više vakufa nego u svim mjestima Hercegovine izuzev Mostara. Većina ih bili su evladijet (porodični) vakufi čiji su prihodi samo djelomično trošeni u prave vakufske svrhe, a ostatak su između sebe dijelili vakifovi potomci. Nabrojaćemo ih kronološkim redom i dati kratke podatke o njima.

1. Vakuf Silahdar Husein-pašin

Silahdar Husein-paša je živio u Istanbulu u prvoj polovini 17. stoljeća i bio visoki funkcioner ondašnje turske vlade. On je u Stocu zavještao više dućana i odredio da se prihodom od njih izdržava musa- firhana u kojoj svaki putnik — namjernik ima besplatan stan i hranu. Dalje je odredio da se mualimu mekteba kod sultan Selimove džamije daje godišnje po deset groša.

2. Vakuf hadži Saliha Bure

Ovaj vakif je 1733. godine sagradio jednu džamiju u Podgrad mahali i za njeno izdržavanje zavještao nekretnine i novac čija je glavnica 1791. godine iznosila 6.000 akči.

3. Vakuf hadži Mehmeda Mehmedbašića

Hadži Mehmed Mehmedbašić, sin hadži Mahmudov zavještao je 1734. godine 173.000 akči. Odredio je da imami i mujezini sultan Selimove i hadži Aline džamije uče svake godine hatme za duše: Muhamed a. s., dobrih ljudi (evlija), vakifovu i njegove rodbine. Dalje je odredio da se svake godine prouči mevlud u Hadži Alinoj džamiji.

4. Vakuf Hadži Alije Hadžisalihovića

Vakif je 1734. godine zavještao 1.630 groša i odredio da se ovim iznosom sagradi džamija, a ostatak daje na kamate i troši za plaćanje njenih službenika.

5. Vakuf Ismail kapetana Šarića

Ovaj vakif je sagradio 1741. godine džamiju u Uzunovića mahali i za njeno izdržavanje ostavio 83.000 akči. Odredio je da se ovim novcem sagradi 20 dućana na zemljištu kojeg je uvakufio i da se prihodi od dućana troše na plaćanje džamijskih službenika.

6. Vakuf Nadžije, kćeri hadži Hasanove

Legatorka je prije 1791. godine zavještala dućan u čaršiji i odredila da se iz prihoda kupi svake godine mukavva za hadži Alinu džamiju i prouči hatma za njenu dušu.

7. Vakufi Fatime i Hatidže

Glavnica ovih vakufa iznosila je 1791. godine 18.000 akči. Vakife su odredile da se iz prihoda njihovog vakufa kupe svake godine po dvije svijeće za hadži Alinu džamiju i da im se prouče hatme za dušu.

8. Vakuf Ibrahima Begića

Glavnica ovog vakufa iznosila je 1791. godine 36.000 akči. Vakif je odredio da se iz prihoda njegovog vakufa daje imam Careve džamije godišnje po 1.500 akči, da se kupuju po dvije svijeće i prouče po dvije hatme za njegovu dušu.

9. Vakuf Malke hatun, kćeri Hasan bašine

Legatorka je zavještala prije 1791. godine dućan u čaršiji i odredila da se svake godine kupi svijeća za Carevu džamiju i prouči hatma za njenu dušu.

10. Vakuf Mustafe Vukle, sina Hasanova

Glavnica ovog vakufa iznosila je 1791. godine 100.000 akči. Vakif je odredio da se iz prihoda njegovog vakufa daje imam Careve džamije godišnje po 12.000 akči.

11. Vakuf Ismail base Isića

Vakif je prije 1791. godine uvakufio dućan u čaršiji i odredio da mu se svake godine prouče po dvije hatme za dušu.

12. Vakuf Česića

Glavnica ovog vakufa iznosila je 1791. godine 11.000 akči. Vakif je odredio da se kamata od ovog iznosa troši na opravke čatrnje pred Carevom džamijom.

13. Vakuf Merjemin

Glavnica ovog vakufa iznosila je 1791. godine 36.000 akči. Legatorka je odredila da se iz prihoda njenog vakufa kupi svake godine svijeća za Ali-pašinu džamiju i prouči hatma za dušu.

14. Vakuf Saime Ičko

Glavnica ovog vakufa iznosila je 1791. godine 45.560 akči. Drugih podataka o ovom vakufu nema.

15. Vakuf Deli Alije, sina Nezirova

Vakif je prije 1791. godine uvakufio u Donjim Ošanićima šest motika (3.000 čokota) vinograda. Odredio je da mu se svake godine prouči hatma za dušu i daje pomoć imam Ali-pašine džamije.

16. Vakuf Saliha Mahmutćehajića

Vakif je 1810. godine sagradio čatrnju u dvorištu Ismaila kapetana Šarića džamije i odredio da se ona izdržava iz sredstava njegovog vakufa.

17. Vakuf šejh Ali-age Saraj lica

Vakif je 1812. godine zavještao dva dućana u čaršiji i odredio da se iz prihoda svake godine kupe dvije svijeće za Carevu džamiju i prouče po dvije hatme za duše njegovih roditelja.

18. Vakuf munla Hasana, sina Abdulahova

Vakif je 1812. godine uvakufio dva dućana u čaršiji. Odredio je da se svake godine prouči po šest hatmi i poklone za duše: roditelja mu, braće i vakifovu.

19. Vakuf Mustafe jamaka Zekića

Vakif je 1817. godine zavještao dućan u čaršiji i pola pekarskog dućana u Zagrad mahali. Odredio je da se svake godine daje mujezinu Ali-pašine džamije po 12 groša i prouče po tri hatme za duše: vakifovu i roditelja mu.

20. Vakuf Ali ef. Zele

Vakif je 1815. godine zavještao dvije mlinice na Bregavi u Stocu. Odredio je da se iz prihoda od mlinica podijeli svake godine mjesnoj sirotinji po tri tovara brašna i prouči po šest hatmi za duše: roditelja mu, braće i njegovu.

21. Vakuf Fatime, kćeri Mustafagine

Legatorka je 1814. godine zavještala mlinicu na Bregavi u Stocu. Odredila je da se iz prihoda održava čatrnja koju je ona u Stocu sagradila i da se svake godine prouči šest hatmi za duše: roditelja joj, djece i njenu.

22. Vakuf Osmana, sina Ramadanova

Vakif je 1820. godine zavještao 500 groša. Odredio je da se svake godine daje imam u Careve džamije po 25 groša koji je za ovo dužan proučiti dvije hatme: jednu za vakifovu dušu i drugu za dušu oca mu Ramadana.

23. Vakuf Fatime Halilagić

Vakifa je 1823. godine zavještala kuću u Stocu. Odredila je da se svake godine kupe dvije svijeće za Ali-pašinu džamiju i da imam ove džamije prouči svake godine po šest hatmi za duše: vakife, roditelja joj i djece.

24. Vakuf Ali-paše Rizvanbegovića

Ali-paša je najveći vakif Stoca. On je 1836. godine zavještao slijedeće: sve stupe u kasabi Stocu čiji broj i lokacije susjedi znaju, pekaru i pet dućana u Velikoj čaršiji, lonđu kod bašće koja je poznata pod imenom »meščema«, kafanu sa sobom na spratu koja se nalazi kod brijčačnice Salih-bega Jašarbegovića, tri dućana i magaz u mahali Podgrad i nekoliko mlinica i vinograda u Stocu i okolini. Dalje je ostavio 3.000 groša. Ovaj vakuf imao je 1889. godine u svome posjedu slijedeće: 11 dućana, 6 kuća, 4 mlinice, stupu, kafanu, 15 vinograda, 2 njive, 2 maslinjaka i 2 gradilišta. Odredio je da se iz prihoda navedenih nekretnina izdržavaju njegove zadužbine u Stocu.

25. Vakuf Rizvan-bega Rizvanbegovića

Vakif je 1836. godine zavještao dvije mlinice i vinograd u Stocu. Odredio je da se iz prihoda ovih nekretnina kupe svake godine tri svijeće za Ali-pašinu džamiju i da imam ove džamije prouči svake godine četiri hatme za duše: vakifa, roditelja mu i brata.

26. Vakuf Ahmeda Dervoza

Vakif je 1836. godine uvakufio jednu trećinu svoga imetka. Odredio je da se iz prihoda njegovog vakufa kupi svake godine svijeća za Carevu džamiju i da mu se prouči hatma za dušu.

27. Vakuf hadži Osmana Šarića

Legator je 1838. godine zavještao u Stocu kuću, dućan, dvije mlinice, bašću i vinograd. Odredio je da se iz prihoda ovih nekretnina daje plaća mujezinu Šarića džamije i kupuju svijeće i ulje za njenu rasvjetu. Dalje da imam spomenute džamije prouči svaki dan »Jasin« i svake godine hatmu za njegovu dušu.

28. Vakuf Nefise Redžić

Legatorka je 1843. godine zavještala kuću, mlinicu s badnjem i stupom i bašću. Odredila je da se iz prihoda njena vakufa kupi svake godine 75 oka hljeba i podijeli sirotinji, kupe dvije svijeće za hadži Alijinu džamiju i uče »Jasini« i hatme za dušu.

29. Vakuf hadži Osman-age Hodića

Vakif je 1844. godine zavještao mlinicu na Bregavi i odredio da mu se uče »Jasini« i hatme za dušu.

30. Vakuf hadži Sulejman ef. Behmena

Legator je 1846. godine uvakufio dvije mlinice: jednu u Stocu i drugu u Dabrici. Odredio je da se daje mujezinu Careve džamije godišnje po 20 groša i uče Ihlasi za dušu.

31. Vakuf Ahmeda Tuce

Vakif je 1848. godine zavještao kuću u čaršiji i dućan prema njoj. Odredio je da se iz prihoda njegovog vakufa kupi svake godine svijeća za Šarića džamiju i prouče po dvije hatme za njegovu dušu.

32. Vakuf hadži Ahmeda Basarića

Vakif je zavještao 1849. godine dvije kuće, dva dućana, mlinicu i bašću. Odredio je da se iz prihoda ovih nekretnina kupe svake godine dvije svijeće za Šarića džamiju i prouči pet hatmi za duše: vakifa i njegovih roditelja.

33. Vakuf Melće Mustafagić

Legatorka je 1850. godine zavještala kuću s bašćom u čaršiji i bašću kraj Bregave. Odredila je da se iz prihoda njena vakufa priredi svake godine gozba (ikram) za sirotinju i da joj se uče hatme za dušu.

34. Vakuf hadži Huseina Behmena

Vakif je 1854. godine zavještao mlinicu, dućan i štalu sa sijenicom. Odredio je da se iz prihoda ovih nekretnina kupi svake godine

svijeća za hadži Alijinu džamiju i da mu imam ove džamije prouči svako uoči petka »Jasin« i svake godine hatmu za dušu.

35. Vakuf Husage Šarića

Vakif je 1855. godine zavještao nekretnine u Stocu i odredio da mu se svake godine prouči hatma za dušu.

36. Vakuf Merjeme, kćeri Mustafine

Legatorka je 1857. godine zavještala kuću u Stocu. Odredila je da se iz prihoda kupi svake godine svijeća za Carevu džamiju i da joj imam spomenute džamije prouči svake godine hatmu za dušu.

37. Vakuf Hatidže Hajdarbegović

Legatorka je 1866. godine zavještala četiri dućana u Stocu. Odredila je da se iz prihoda njena vakufa kupe svake godine četiri svijeće za hadži Alijinu džamiju i da imam ove džamije prouči svake godine tri hatme, a mujezin svako uoči petka »Jasin« za njenu dušu i duše njenih roditelja.

38. Vakuf Paše Nikšić

Vakif je 1867. godine zavještao kuću s avlijom i baščom u Uzu- novića mahali. Odredio je da se iz prihoda kupi svake godine svijeća za Šarića džamiju i prouči hatma za njegovu dušu.

39. Vakuf Abdulah ef. Abasovića

Vakif je 1872. godine zavještao kuću s baščom i jedan i po dućan u Stocu. Odredio je da se iz prihoda kupi svake godine svijeća za Carevu džamiju i da mu se za dušu prouče po tri hatme.

40. Vakuf Mustafe Rizvanbegovića

Vakif je 1874. godine zavještao čardak i četiri stupe na Bregavi. Odredio je da se svake godine potroši za potrebe neke džamije u Stocu po 250 groša.

41. Vakuf Đulsume Malohodžić

Legatorka je 1876. godine zavještala 4.000 groša. Odredila je da se imamu Careve džamije daje godišnje po 250 groša i kupi 20 oka hljeba i podijeli sirotinji.

42. Vakuf Muharema Mahmutćehajića

Vakif je 1878. godine zavještao dućan u Stocu i posjede u Basi- lijama. Odredio je da se prihod od ovih nekretnina troši u slijedeće: da se svake godine daje mujezinu Šarića džamije po 20 groša, kupuju dvije svijeće za ovu džamiju i prouče tri hatme za duše: vakifa i roditelja mu.

43. Vakuf Saime Halilagić

Legatorka je 1879. godine zavještala mlinicu i odredila da joj se svake godine prouče po dvije hatme za dušu.

44. Vakuf Nazife Milavić

Legatorka je 1879. godine zavještala mlinicu i odredila da se prihod troši u slijedeće: da se kupuje potrebno ulje za kandilje za

hadži Alijinu džamiju i da joj imam ove džamije prouči svake godine dvije hatme za dušu.

45. Vakuf Zulfikara Hajdarovića

Vakif je 1881. godine zavještao mlinicu na Bregavi. Odredio je da se iz prihoda kupi svake godine svijeća za Ali-pašinu džamiju i da mu imam ove džamije prouči svake godine hatmu za dušu.

46. Vakuf Alije Šarića

Vakif je 1912. godine uvakufio jednu trećinu svoga imetka i odredio da se prihod troši u slijedeće: da se svake godine daje imamu Careve i Šarića džamije po 360 groša, da se daju nagrade mualimima mekteba koji se nalaze uz spomenute džamije, da se siromašnoj djeci kupuju vjerske knjige, odjeća i obuća i daju nagrade djeci koja pokažu dobar uspjeh.

Pored nabrojanih vakufa u Stocu su postojali još slijedeći vakufi: Ahmed bajraktara Duruta, Mehmed čehaje i Muharem čehaje Derviševića, hadži Ismaila i Fatime Grljević, neke Dževahire kadune, Nefise i Fatime Šarić, hadži Saliha Burisije, hadži Zulfikara Rizvanbegovića, Merjeme Resulbegović i drugih.

Na temelju sačuvanih statističkih podataka vakufskih objekata može se utvrditi da je velik broj privrednih objekata u Stocu, koji se nalaze po svim mahalama, bili vlasništvo stolačkih vakufa. Ovdje su 1889. godine postojali slijedeći vakufski objekti: 46 dućana, 31 kuća, 18 mlinica, 5 stupa, 3 kafane, 2 pekare, 2 sijenice, han, londža, magaza, berbernica, štala, 20 vinograda, 17 bašča, 2 maslinjaka i 2 njive.

Predolje

Predolje je udaljeno od Stoca oko deset kilometara i nalazi se uz cestu koja od Stoca vodi za Berkoviće i Bileću. Evlija Čelebija je 1664. godine ovdje vidio: džamiju, dva mesdžida, tekiju, hamam, han i 15 dućana. Ne zna se ko je i kada sagradio ove zadužbine i šta je zavještao za njihovo održavanje. Predolje su koncem 17. stoljeća zapalili uskoci Bajje Pivljanina, pa su tada odavde izbjegli svi muslimani i nastanili se u Stocu. Tada su uništeni svi vakufski objekti u ovom mjestu i nisu nikada više obnovljeni.

Dabarsko polje

U više sela koja se nalaze na području Dabarskog polja žive muslimani od polovine 17. stoljeća koji su ovdje doselili iz: Herceg-Novog, Risna, Nikšića i Korjenića. Ovdje je za turske uprave sagrađeno nekoliko džamija i osnovano više od 20 groblja koja su bila vakufsko vlasništvo. Džamije su postojale u Kutima, Berkovićima, Hateljima i Potkomu, mektebi u Hateljima i Trebesinu, a groblja u gotovo svim selima Dabarskog polja. Osnivači džamija su ostavili posjede za njihovo održavanje, ali se ne zna šta i koliko jer se zakladnice nisu načuvale. Svi vakufski objekti uništeni su 1875., a neki u toku prošlog rata.

Na području stolačke općine postojali su još vakufi u: Ošanićima, Crnićima, Prenju i Borojevićima u kojima se nalaze džamije i uz njih groblja koja su i danas vakufsko vlasništvo. Na području stolačke općine nalazi se uz puteve više čatrnja koje su pojedini vakifi

gradili s ciljem da služe općim svrhama (hajrati). One nose nazive po vakifima koji su ih sagradili: Pašićuša, Nezirusa, Tarhanuša, Šunjuša, Brkuša, Opijačuša i druge.

Vakufi na području ljubinjske općine

Ljubinje se nalazi u jugoistočnoj Hercegovini uz cestu Stolac-Trebinje. Nahija Ljubinje spominje se prvi put u izvorima iz 1469. godine kao pusto i nenaseljeno mjesto. Koncem 16. stoljeća Ljubinje je postalo sjedište posebnog kadiluka kome su, pored okolnih sela, pripojeni još Trebinje s okolinom i dio nahije Zupci iznad južnog dijela Konavla. Kao kadiluk Ljubinje se prvi put spominje 1594. godine. Kada je 1865. godine izvršena nova administrativno-teritorijalna podjela Bosanskog vilajeta, izdvojena su sva sela oko Trebinja i nahije Zupci iz ljubinjskog i pripojena novoosnovanom trebinjskom kadiluku. Najstariji i najpotpuniji opis Ljubinja dao nam je Evlija Čelebija koji je ovuda proputovao 1659. godine. On je od islamskih spomenika ovdje vidio slijedeće: dvije džamije, medresu, mekteb, dvije tekije, kupatilo (hamam), veliko svratište (han), 200 tvrdo zidanih i kamenim pločama pokrivenih kuća i desetak dućana u čaršiji.

Najveći vakif Ljubinja je Mustafa-aga Ljubinac (Kizlaraga), upravitelj carskog harema sultana Osmana II (1618-1621) godine. Po narodnom predanju on se prezivao Kozlić i potječe iz Žabice koja je udaljena 15 km od Ljubinja, na putu za Trebinje gdje i danas žive Kozlići. On je u Istanbulu vršio razne dužnosti i 1605. godine postao kizlaraga. Umro je u Istanbulu i sahranjen na Ejubu.

Vakif je u centru Ljubinja, u mahali Cernici, sagradio prije 1594. godine jednu džamiju s kamenom minaretom i uz nju, kao prateće objekte, medresu, mekteb, tekiju, hamam, kan i bunar. Ne zna se kad su medresa i tekija prestale raditi, a hamam je radio do početka prošlog stoljeća.

Da bi obezbijedio potrebna sredstva za izdržavanje svojih zadužbina, legator je uz džamiju sagradio desetak dućana, i ostavio i druge nekretnine i novac. Za džamiju je zavještao jedan kaligrafski pisan primjerak Kur'ana. Ne zna se tačno šta je sve legator ostavio jer se nije sačuvala zakladnica ovog vakufa.

Pred džamijom se nalazio veliki harem, a malo dalje od nje drugi, veći, koji nazivaju Donji harem. Harem kod džamije je ekshumiran 1948. godine i na njemu su podignute stambene i poslovne zgrade i proširena cesta. Svi nišani kojih je u ova dva harema bilo mnogo, uništeni su.

Omer Hulusi ef. Durić, dugogodišnji imam ljubinjske džamije, uvakufio je 1933. godine jednu kuću u Ljubinju i odredio da u njoj stanuje imam, mualim i vjeroučitelj koji bude služio u Ljubinju.

Iz Putopisa Evlije Čelebije saznajemo da je neki Ahmed-aga sagradio u Ljubinju prije 1659. godine jednu džamiju za koju ne znamo gdje je bila locirana i šta je vakif ostavio za njeno izdržavanje.

U mahali Raspascima koja se nalazi desno ispod ceste na ulazu iz Stoca u Ljubinje, sagrađen je polovinom prošlog stoljeća jedan mesdžid čije se ruševine i danas vide. Podigla ga je Hasnija Teparić,

rođena Rizvanbegović i odredila da se izdržava iz prihoda njenog vakufa. U ovoj mahali nalazio se veliki harem u kome su svi nišani uništeni. Halid-beg i Rašid-beg Resulbegović poklonili su koncem prošlog stoljeća zemljište uz ovaj harem i proširili ga.

Mahala Gornji Barnosi nalazi se u južnom dijelu Ljubinja lijevo od starog puta koji vodi za Trebinje. Ovdje se danas vide ruševine jednog mesdžida koji su 1876. godine sagradili Serdarevići i Mataradžići. Pred mesdžidom se nalazio prostran harem u kome su svi nišani uništeni. Kod džamije se vide još ostaci ruševina stare čatrnje i bunara iz kojih se, dok je mesdžid radio, koristila voda za uzimanje abdesta. Sve ove zadužbine izdržavali su Serdarevići i Mataradžići.

Zadužbine i vakuf Defterdar Husein ef. u Uboskom

Ubosko leži oko 15 km sjeverno od Ljubinja i smješteno je na ivici Ubalačkog polja. Ovdje se od islamskih spomenika nalazila džamija, mekteb i medresa koje je u prvoj polovini 17. stoljeća podigao neki Defterdar Husein ef. Vakif je u Uboskom sagradio han i odredio da se prihod od njegov troši na izdržavanje njegovih zadužbina. Ovaj vakif je bio bogat, što se vidi iz sačuvanih godišnjih obračuna vakufskog poslovanja. U obračunu iz 1766. godine upisana su 52 dužnika koji su te godine ovom vakufu bili dužni 108.470 akči. Svaki od ovih dužnika založio je, za uzeti dug, nekretnine i doveo svjedoke.

U Žabici koja je od Ljubinja udaljena 15 km, na putu za Trebinje, sagrađen je za turske uprave, u mahali Smolčići, jedan mesdžid i uza nj mekteb. Podigli su ih mještani i za njihovo izdržavanje zavještali nekretnine i groblje uz džamiju. Sve islamske zadužbine koje su se nalazile na području ljubinjanske općine, i njihovi vakufi uništeni su u toku prošlog rata.

Vakufi na području nevesinjske općine

Nevesinje, varoš i centar istoimene općine, leži na zapadnoj periferiji Nevesinjskog polja. Turci su ga zauzeli 1463. godine i već od 1470. u njemu se nalazila ispostava (nijabet) drinskog kadiluka. Samostalan kadiluk postao je 1537. godine. Ovdje su za turske uprave sagrađeni slijedeći spomenici islamske arhitekture i za njihovo izdržavanje osnovani vakufi:

1. Sultan Bajezid Velina (careva) džamija

Sagrađena je na ime sultana Bajezida II (1481-1512) i slovi kao najstarija džamija koja se danas nalazi na području Hercegovine. Uz džamiju su u isto vrijeme sagrađeni još i ovi objekti: mekteb, medresa, imaret i šadrvan. Za izdržavanje ovih zadužbina legator je ostavio više dućana u čaršiji i zavještao novac, ali se ne zna šta i koliko, jer se nije sačuvala zakladnica. Uz džamiju se nalazi mali harem u kome su svi nišani uništeni.

2. Darul hadis i darul kurra

Ali Ćafi ef., Nevesinjac, brat mostarskog vakifa Raznamedži Ibrahim ef., sagradio je na lijevoj strani harema Bajezid Veline džamije dva nastavna zavoda: školu za studiranje islamske tradicije (darul hadis) i školu u kojoj se hafizi obučavaju pravilnom čitanju

Kur'ana, na sedam dijalekata (darul kurra). Ova dva zavoda radila su u jednoj velikoj zgradi pod kupolom. Evlija Čelebija ističe da u cijeloj Hercegovini nije u ono vrijeme, a ni kasnije, bilo sličnih zavoda koji su radili u posebnoj zgradi. Osnivač ovih zavoda bio je muftija u Mostaru gdje je i umro 1653. godine.

Ali ef., sin Mehmedov zavještao je 1635. godine 220.000 akči i odredio da se kamata od ovog novca troši u slijedeće svrhe: vaizu (predikatom) sultan Bajezidove džamije 15, starješini darul-kurraa 20, petorici učenika ovog zavoda 10, svakom po dvije, podvorniku 2, upravitelju 2, pisaru 2, inkasantu 2 i inspektoru po 2 akče dnevno.

3. Hadži Velijjudina Bakrača (Dugalića) džamija

Džamija se nalazi u centru kasabe, kod sahat kule. Zadužbina je nekog hadži Velijjudina koji je bio ugledan i bogat čovjek. Sagrađena je 1515. godine i kasnije više puta opravljana. Posljednji put ju je opravio Hadži Dugalić oko 1880. godine. Vakif je uz nju sagrađio mekteb i medresu. Za njihovo izdržavanje zavještao je nekretnine i novac, ali se ne zna šta i koliko, jer se zakladnica nije sačuvala. Uz nju se nalazi mali harem u kome su nišani uništeni.

4. Sinan kadija efendina (Čučkova) džamija

Neki Sinan kadija sagrađio je prije 1664. godine jednu džamiju nedaleko od Hadži Velijjudinove i za njeno izdržavanje zavještao nekretnine i novac. Ovu su džamiju srušili Crnogorci 1875. godine, pa ju je oko 1880. godine obnovio hadži Derviš Čučak. Uz nju se nalazi mali harem u kome su nišani uništeni.

5. Pekušića džamija

Ova je džamija bila situirana na Vakufu, a zadužbina je nekog Pekušića. Ne zna se šta je vakif ostavio za njeno izdržavanje, jer se vakuf nama nije sačuvala.

Evlija Čelebija navodi da su u Nevesinju radile tri tekije, ali se ne zna, čije su bile zadužbine i šta su vakifi ostavili za njihovo izdržavanje. Ovdje su za turske uprave sagrađeni još: sahat kula, koja i danas postoji, zatim hamam i karavan-saraj. Ne zna se, čije su ovo bile zadužbine i šta su vakifi ostavili za njihovo izdržavanje.

Kifino selo

Kifino selo je udaljeno od Nevesinja osam kilometara i leži uz cestu Nevesinje-Gacko. Neki Kifo, po kome je ovo mjesto dobilo svoje ime, sagrađio je ovdje polovinom 18. stoljeća jednu džamiju i uz nju mekteb i musafirhanu. Ne zna se, šta je on zavještao za njihovo izdržavanje, jer se nije sačuvala zakladnica. Ove zgrade su davno srušene i ne zna im se više ni za temelje.

Sinan-pašina džamija u Sopotu

Mjesto Sopot je zaselak sela Zalom, smješteno na brdu iznad Bratača i rijeke Zalomke. Ovdje se nalazio jedan mesdžid i uza nj mekteb, koji je prije 1582. godine sagrađio hercegovački sandžakbeg Sinan-paša. Za njegovo izdržavanje zavještao je velika nepokretna imanja u Cajniču i okolini. Ova je džamija srušena 1875. godine.

Bašagića džamija u Zalomu

Zalom je selo koje je od Nevesinja udaljeno oko 20 km. Neki predak begovske porodice Bašagića sagradio je u Zalomu početkom 18. stoljeća jednu džamiju i uz nju mekteb. Ne zna se šta je vakif zavještao za njeno izdržavanje, jer se nije sačuvala zakladnica. Ova je džamija srušena 1832. godine, kada su u Zalom upali Bošnjaci pod komandom Mujage Zlatarevića i u neobuzdanom bijesu srušili sve što se Bašagića zvalo, pa čak i džamiju!

Ljubovića džamija u Odžaku

Odžak leži 7 km jugoistočno od Nevesinja. Ovdje su se nekad nalazili odžaci, kule i posjedi čuvenih begova Ljubovića, pa je ovo mjesto po tome i dobilo svoj naziv.

Ovdje se nalazi džamija koju je, prema narodnom predanju, sagradila Hana hanuma Ljubović, žena Osman-begova 1625. godine. Uz džamiju je sagradila mekteb i kameni most na rijeci Zalomci. Za izdržavanje ovih zadužbina zavještala je mlinicu i brojne posjede u Odžaku i okolini. Uz džamiju se nalazi harem u kome su nišani uništeni.

Džamija u Zovom Dolu

Zovi Do je udaljen od Odžaka 8, a od Nevesinja 15 km i leži na jugoistočnoj periferiji Nevesinjskog polja. Evlija Čelebija, koji je ovuda prošao 1664. godine, naziva ovo mjesto Zobdol (arpa koj = ječmeno selo). On kaže da je to muslimansko selo sa jednom ruiniranom džamijom i tvrdo zidanom kulom. Džamija je sagrađena početkom 16. stoljeća, ali se ne zna čija je zadužbina i šta je vakif ostavio za njeno izdržavanje. Srušili su je hercegovački ustanici 1875. godine.

Džaferagića džamija u Donjoj Bijenjoj

Bijenja je udaljena od Nevesinja 12 km. Ovdje se nalazi stara džamija za koju ne znamo kada je sagrađena, a ni čija je zadužbina. Ne zna se također ni šta je vakif ostavio za njeno izdržavanje, jer se nije sačuvala vakufnama. Uz nju se nalazi veliki harem u kome ima više starih i raznim dekoracijama ukrašenih nišana.

Džamija u Kljunima

Kljuni su udaljeni od Nevesinja 14 km i leže uz cestu koja vodi za Kruševljane. U Donjoj mahali u Kljunima nalazi se džamija koja je sagrađena prije 1770. godine. Ovo saznajemo iz jednog dokumenta u kome piše da je neki Zulfikar ef. bio 1770. godine mutevelija ovog vakufa i da se kod njega tada nalazilo 25.000 akči vakufskog novca.

Džamija u Kruševljanima

Kruševljani su udaljeni od Kljuna 6 km. Pri vrhu Kruševljana nalazi se stara džamija za koju se ne zna, ko ju je i kada sagradio. Sagrađena je prije 1769. godine jer se te godine spominje njen imam Derviš Bajezid hodža i vakufska zemlja. Neki hadžija Behlilović sagradio je u Kruševljanima mekteb koji i sada služi svojoj svrsi.

Vakufi na području gatačke općine

Gacko je smješteno na sjeveroistočnom rubu gatačkog polja u istočnoj Hercegovini. Turci su ga zauzeli 1465. godine. Nahija Gacko

pripadala je u početku kadiluku Foči ili Drini, a od 1532. godine kadiluku Cernici. Od 1858. godine Gacko je središte kadiluka.

Ovdje se od islamskih spomenika nalazi džamija i mekteb koji su u prošlosti više puta rušeni i obnovljeni. Džamija je sagrađena 1760. godine, a zadužbina je Mehmed spahije Zvizdića. Za održavanje džamije vakif je ostavio: dućan, vrt, njivu i tri groblja koji zapremaju 42.500 m² površine.

Neka Ajnija hanuma uvakufila je nepoznate godine čifluk i čair u Gacku za potrebe ove džamije i one u Cernici.

Hana Drljević, rođena Đubur iz Gacka, uvakufila je 1916. godine nekretnine u Gacku za potrebe ove džamije. Ovdje se još nalazilo pet harema koji su, osim jednog, poslije 1960. godine ekshumirani i na njima su podignute javne i stambene zgrade.

Cernica

Cernica leži 18 km južno od Gacka. Sve do polovine prošlog stoljeća bila je centar gatačke nahije, a od 1532. je i središte kadiluka.

Ovdje su za turske uprave sagrađeni: džamija, šest mesdžida, mekteb, medresa, tekija koje su, po svoj prilici, bile zadužbine Čengića. Za njihovo održavanje vakif je zavještao hamam, karavan-saraj i nekretnine u Cernici i okolini. Ovdje se nalazio veliki harem i turbe u kome su nišani davno uništeni. Od navedenih spomenika vide se još samo ruševine, a sva vakufska imanja su davno uništena.

Fazlagića kula

Fazlagića kula je smještena na južnoj periferiji Kuljanskog polja, 6 km udaljeno od Gacka. Mjesto je dobilo svoje ime po velikoj trospratnoj kuli koju su ovdje sagradili Fazlagići. Na mjestu Sopot postoji jedna džamija s munarom koju je polovinom 17. stoljeća sagrađio Mehmed bajraktar Fazlagić. Vakuf ove džamije imao je u svome posjedu devet harema u Kuli i bližnoj okolini koji su zapremali 13.686 m² površine.

Ključ

Ključ je udaljen od Cernice oko tri kilometra. Ovdje postoji samo mala džamija s munarom i uz nju veliki harem u kome se do danas sačuvalo nekoliko starih nišana. Zaduzbina je Husein kapetana a sagrađena je polovinom 16. stoljeća. O vakifu i njegovom vakufu ništa ne znamo.

Velika Gračanica

Velika Gračanica se nalazi na trećem kilometru idući od Gacka magistralom prema Nevesinju. Ovdje se podno sela nalazi mala džamija koju su sagradili mještani početkom prošlog stoljeća. U V. Gračanici, Bahorima, Dobropolju, Medanićima, Mrđenovićima, Vratnici, Vratilu, Rudom polju, Bodežištima, Dražljevu, Fojnici i Srđevićima nalaze se stari haremi koji su bili vakufsko vlasništvo.

Slivlja

Slivlja se nalaze na krajnjoj sjeverozapadnoj periferiji gatačke općine. Ovdje je postojala džamija i harem uz nju za koju ne znamo,

kada je sagrađena i čija je bila zadužbina. Zna se samo da ju je oko 1685. godine srušio Bajo Pivljanin i da nikad više nije obnovljena. Sva vakufska imanja su uništena.

Lipnik

Lipnik je udaljen od Gacka oko osam kilometara. Ovdje je u prvoj polovini prošlog stoljeća živio Smail-aga Čengić, gatačko-pivski muselim. On je ovdje oko 1820. godine sagradio: kulu, musafirhanu, i malu džamiju s drvenom munarom. Za njihovo izdržavanje zavještao je posjede u Lipniku i okolini. Sve ove objekte srušila je crnogorska vojska u ljeto 1876. godine tako da od ničega ni traga nema.

Avtovac

Avtovac je udaljen od Gacka šest kilometara. Ovdje postoji džamija s munarom i omeđine mekteba. Džamija je sagrađena koncem 17. stoljeća a zadužbina je Hasan-bega Hasanbegovića. Vakuf ove džamije imao je u svome posjedu: tri harema i pet oranica i kosanica.

Kazanci

Kazanci leže na krajnjoj jugoistočnoj periferiji gatačke općine i graniče s Crnom Gorom. Ovdje se još vide omeđine džamije, dio munare do šerefe, harem uz džamiju u kome su nišani davno uništeni, i ruševine konaka Osman-paše Kazanca.

Osman-paša je rođen u Kazancima i potječe iz kršćanske porodice. On je kao adžami oglan odveden u Istanbul, gdje je primio islam, školovan i napredovao do paše. Godine 1683. bio je vezir na Bosni. U rodnom mjestu Kazancima sagradio je: džamiju, mekteb, medresu, šadrvan, i crkvu svojoj majci. Za izdržavanje ovih zadužbina ostavio je novac i nekretnine u Kazancima, ali se ne zna, šta i koliko, jer se zakladnica nije sačuvala. Sve ove zadužbine zapalio je Bajo Pivljanin 1684. godine i tada su muslimani odavde izbjegli i nestali su svi vakufi.

Vakufi na području bilečke općine

Bileća je pala u turske ruke prije 1469. godine do kada su Turci zauzeli sva veća mjesta i utvrđenja u Hercegovini. Od polovine 16, do konca prošlog stoljeća na području ove općine sagrađeni su slijedeći spomenici islamske arhitekture i osnovani vakufi za njihovo izdržavanje: dvije džamije u Bileći, i po jedna u Planoj, Fatnici i Bijeljanima.

Prvi i jedini veći vakif u bilečkom kraju bio je Gazi Deli Hasan- paša Predojević koji je rođen u Rudinama nedaleko od Plane. On je kao adžami oglan odveden u Istanbul, gdje je primio islam, školovao se i popeo do najviših položaja u ondašnjoj turskoj upravi. Bio je 1591. godine bosanski namjesnik i poginuo je opsjedajući Sisak 1593. godine.

On je u Bileći sagradio dvije džamije, karavan-saraj, turbe, čatrnju i za njihovo izdržavanje ostavio više nekretnina i groblja u Bileći. Od ovih zadužbina sačuvala su se do danas samo ruševine jedne džamije i jedno groblje.

U Planoj koja se nalazi na tromeđi puta Bileća-Gacko-Stolac, postoji jedna džamija i dva velika harema. Sagrađena je 1617. godine i kasnije više puta opravljana. Zaduzbina je Avde Avdića koji

potječe iz kršćanske porodice Cuca. U posjedu vakufa ove džamije danas se nalaze dva harema i četiri njive.

U Fatnici, koja je smještena uz cestu Orahovica-Divin, nalazi se jedna mala džamija za koju se misli da je zadužbina Ljubovića. U posjedu vakufa ove džamije nalazile su se dvije njive, harem i dva gradilišta.

U Bijeljanima postoje ruševine džamije koju su polovinom 18. stoljeća sagradili Telarevići. Ne zna se, šta je vakif ostavio za njeno održavanje, jer zakladnica nije sačuvana.

Korita

Korita leže uz magistralu Bileća-Gacko. Ovdje se za turske uprave nalazila tvrđava s više kula u okolini i jedna džamija koja je bila zadužbina Dizdarevića. Ne zna se šta je vakif ostavio za održavanje džamije, jer zakladnica nije sačuvana. Muslimani su iz Korita iselili prije 1914. godine i tada je srušena džamija i uništeni svi vakufi koji su ovdje postojali.

Vakufi na području trebinjske općine

Naseljavanje muslimana u Trebinju i okolini počelo je koncem 17. stoljeća kada su Turci, pred navalom Mlečana, konačno napustili Herceg-Novi i druga mjesta u Crnogorskom primorju. Tada je počelo podizanje islamskih spomenika i osnivanje vakufa na području Trebinja i okoline.

Najveći vakif Trebinja je Osman-paša Resulbegović, koji je živio u prvoj polovini 18. stoljeća i bio trebinjski kapetan. On je u Trebinju sagradio: dvije džamije, medresu, mekteb, menzilhanu, sahat-kulu, konak, i podigao bedeme oko starog grada. Za održavanje navedenih zadužbina zavještao je više dućana, kuća i njiva u Trebinju i okolini i novac.

Na području trebinjske općine postoje vakufski objekti još u slijedećim mjestima: Zasadu, Mostaćima, Čičevu, Bihovu, Pridvorcima, Gorici, Jasenu, Lastvi, Skočigrmu, Grančarevu, Župi, Gornjim Turanima, Brdima, Begović kuli, Klobuku i Nudolu, Vakufski objekti u: Klobuku, Nudolu i Jasenu su davno srušeni i u njima više ne žive muslimani.

Pored Resulbegovića vakufa na području trebinjske općine osnovani su još slijedeći vakufi:

1. Prvaci Trebinja: Abdurahman-beg Resulbegović, Murat ef. Šehović, Jusuf-beg Defterdarević, Ragib-beg Kapetanović, Veli ef. Hadži- smailović, Muharem-aga Cvijetić i Mustafa Resulović, uvakufili su 1908. godine kuću u Policama, na mjestu Rastoci. Odredili su da se kuća daje pod zakup i prihod troši za održavanje ženskog mekteba u Trebinju.

2. Mušan-aga Cvijetić uvakufio je u Mostaćima oko 20 dunuma zemlje za potrebe džamije i mekteba u Mostaćima. Ovdje se nalaze groblja: Fetahagića mezari, Salahovića mezari i Šabanagića mezari, koje su nepoznati vakifi iz spomenutih porodica u vakuf dali.

3. U polju pod Zasadom, na mjestu Redžepovina, dale su u vakuf zemlju za potrebe džamije u Zasadu, dvije djevojke iz porodice Babovića koje su otselile u Tursku.

4. Više vakifa iz Gornjeg Grančareva: Salih alemdar Arnautović, Osman i Mehmed Muratović, Ibrahim Slijepčević, Omer, Osman, Ibrahim i Hud Čerimagić, Hasan i Aiša Mujačić, uvakufili su 1820. godine više njiva i dućana u Grančarevu. Odredili su da se prihodi od ovih nekretnina troše na opravke vakufskih objekata i daje plaća imamu i mujezinu mjesne džamije.

Vakufi na području konjičke općine

Konjic koji se u turskim izvorima često spominje i pod imenom Belgraddžik (Mah Biograd), leži na polovini puta Sarajevo-Mostar i smješten je na obalama rijeke Neretve. Turski putopisac Evlija Čelebija koji je kroz ovo mjesto proputovao 1664. godine, kaže da Konjic ima osam džamija, dvije medrese, dvije tekije, tri mekteba, kupatilo i dva svratišta. Sve ove zadužbine podigli su domaći ljudi i zavještali novac i nekretnine za njihovo izdržavanje.

1. U Konjicu danas postoji pet džamija s kamenim munarama. Najstarija od njih je Mehmed čauševa (Tekijska) džamija koja se nalazi na lijevoj obali Neretve oko 200 metara uzvodno od stare konjičke čuprije. Sagrađena je 1579., a obnovljena 1648. godine. Vakif je kao prateće objekte sagrađio uz nju: medresu, mekteb, tekiju, musafirhanu i kulu, i za njihovo izdržavanje uvakufio 700.000 akči. Vakuf ove džamije imao je 1889. godine u svome posjedu: čair i tri njive. Od navedenih zadužbina do danas se održala samo džamija i groblje uz nju s nekoliko starih nišana koji su stavljeni pod zaštitu države.

2. Zulfikar čauševa džamija u Oprkanj mahali. Vakif ove džamije je neki hadži Zulfikar od koga vuku porijeklo Hadžizukići. Ne zna se kada je sagrađena, ali se ubraja među najstarije džamije u Konjicu. Ne zna se ni šta je vakif ostavio za njeno izdržavanje, jer se nije vakufnama sačuvala. Uz nju se nalazi prostrano groblje u kome su svi nišani uništeni. Džamija služi svojoj svrsi.

3. Junuz čauševa džamija. Ova džamija je situirana u staroj čaršiji, nedaleko od konjičke čuprije. Vakif ove džamije je mlađi brat vakifa Mehmed čauša i za obojicu se misli da su starenici Alagića iz Konjica. Kad je ova džamija sagrađena ne zna se, a obnovio ju je 1623. godine neki Ibrahim, u narodu poznat pod imenom Behrem kadija. Vakif je uz džamiju sagrađio još mekteb i medresu, koji su se izdržavali iz prihoda njegovog vakufa. Vakuf ove džamije imao je 1889. godine u svome posjedu: kuću, dvije pekare i pet dućana. Uz džamiju se nalazi groblje u kome ima više nišana s natpisima i bez njih. Džamija i groblje uz nju stoje pod zaštitom države.

4. Hadži Husein-begova džamija na Vardi. Ova je džamija sagrađena prije 1664. godine i za vakifa se misli da je starenik porodice Mulića. Ne zna se šta je vakif ostavio za njeno izdržavanje, jer se vakufnama nije sačuvala. Uz nju se nalazi groblje s nekoliko lijepih nišana. Džamija je temeljito opravljena i služi svojoj svrsi.

1. Repovačka džamija. Ova je džamija locirana na desnoj obali Neretve nedaleko od konjičke čuprije i Musale. Zadužbina je Gulam Šah Hodaverdi Mehmed čauša koji potječe iz čuvene begovske porodice Repovaca. Sagrađena je 1579. godine. Vakifov brat Lutfi hodža sagradio je nedaleko od ove džamije Musalu gdje su se za turske uprave klanjale džume i bajrami. Na Musali je poslije 1945. godine uređeno partizansko groblje.

2. Djevojačka džamija. Ova se džamija nalazila uz desnu obalu Neretve, stotinjak metara nizvodno od konjičke čuprije. Zadužbina je nekog Mustafe, sina Alijina, a sagrađena je 1565. godine. Priča se da ju je sagrađila ili, možda, obnovila neka djevojka iz Repovaca. Drugo predanje kaže da su ovu džamiju podigli činovnici koji su za turske uprave u Konjicu radili. O vakifu kao i vakufu ove džamije nemamo nikakvih podataka. Džamija je srušena 1946. godine i na njenom mjestu je podignuta novogradnja.

3. Mesdžid na Varoši. Neki Alija Talica sagradio je 1537. godine mesdžid na Varoši ispod Vrtaljice, i misli se da je ovo bio najstariji sakralni objekat koji je za turske uprave podignut u Konjicu. Uza nj se nalazilo i groblje kome se, kao i mesdžidu, davno svaki trag zameo.

Pored navedenih zadužbina u Konjicu su za turske uprave sagrađena i tri mosta: dva drvene konstrukcije i jedan od kamena, čiji vakifi nisu bili domaći ljudi. Prvi most u Konjicu podigao je mostarski legator hadži Mehmed-beg Karađoz prije 1570. godine. Nalazio se je dvadesetak metara nizvodno od današnjeg mosta. Mostarski legator hadži Balija, sin Muhamedov, podigao je prije 1612. godine »jedan most u kasabi Konjicu preko rijeke Neretve kome nema slična«. On je još sagradio jedan most u Glavatičevu, u konjičkom kadiluku, i odredio da se ta dva mosta opravljaju iz sredstava njegovog vakufa. Oba su bila drvene konstrukcije i zato kratko vječni.

Kameni most u Konjicu koji ima šest lukova različite veličine, sagradio je Haseći Ali-aga Kolaković iz Blagaja 1682. godine. Vakif je odredio da se ovaj most opravlja i održava iz sredstava njegovog vakufa. Izgradnjom ovog mosta oba spomenuta drvena mosta su napuštena i ubrzo iza toga srušena.

U Konjicu je za turske uprave sagrađen i jedan hamam. Podignut je poslije 1579. a prije 1662. godine kada se prvi put u izvorima spominje. Pripadao je vakufu džamije carskog čauša Mehmed čauša i nalazio se u blizini njegove (Tekijske) džamije. Srušen je 1909. godine i na njegovim temeljima sagrađen je ženski mekteb.

Na području konjičke općine sagrađene su za turske uprave džamije u slijedećim mjestima i osnovani vakufi za njihovo održavanje i plaćanje službenika:

1. Bjelimići. Ovdje je bila džamija za koju se misli da je sagrađena u 17. stoljeću. Ne zna se čija je zadužbina ni šta je vakif ostavio za njeno održavanje. Mještani su je 1969. godine temeljito obnovili i uz nju podigli kamenu munaru.

2. Crni Vrh. U Crnom Vrh u lokalitetu »kod džamije« vide se još ruševine stare džamije za koju se ne zna ko ju je i kada sagradio.

U selu se nalazi i »tursko groblje« kroz koji prolazi put i čiji su nišani većim dijelom uništeni. Po predanju ovdje su živili Bešići i Eminagići koji su od kuge umrli, pa od tada ovdje ne žive muslimani.

3. Džanići. U ovom mjestu se nalazi jedna mala džamija s drvenom munarom koju je sagradio neki hadži Muhibija iz Sarajeva. Uz nju se nalazi veliki harem koji je vlasništvo vakufa ove džamije.

4. Glavatičevo. Ovdje se je nalazila jedna stara džamija i harem uz nju za koju se ne zna ko ju je i kada sagradio. Pošto je bila potpuno dotrajala mještani su je 1964. godine srušili i na njenom mjestu podigli novu džamiju s kamenom munarom.

Godine 1839. u Glavatičevu je sagrađen jedan most koji su, kako se iz sačuvanog tariha vidi, podigli: Ahmed alemdar, Mehmed alemdar, Salih baša, mula Šišman, Ali baša i mula Mehmed. Mostarski vakif hadži Baliija, sin Muhamedov sagradio je u ovom mjestu prije 1612. godine jedan drveni most preko Neretve i odredio da se on održava iz sredstava njegovog vakufa.

5. Gorani. Priča se da je staru džamiju u Goranima sagradio hadži Šahman i za njeno održavanje uvakufio sva svoja imanja u Goranima i Dubokom odakle je bio rodom. Podignuta je 1565. godine i smatraju je najstarijom džamijom u konjičkoj općini. Obnovljena je 1983. godine i uz nju sagrađena vitka kamena munara od dvije šerefte. Vakuf ove džamije ima i groblje.

6. Jablanica. Džamija je situirana na lokalitetu Lokvice (Mlaka) nedaleko od desne obale Neretve. Mještani su je podigli 1914. godine, a kamena munara uz nju prenesena je iz Mostara i podignuta 1932. godine. Nedaleko od džamije nalazi se groblje koji je vlasništvo vakufa ove džamije.

7. Jasenik. U centru sela nalazi se mala džamija s drvenom munarom koja je, kako se to vidi iz natpisa više ulaznih vrata, sagrađena 1776. godine. U selu se nalazi groblje koje je vlasništvo vakufa ove džamije.

8. Kruščica. U mahali Habibije nalazila se je nekad stara džamija za koju se ne zna kada je sagrađena. Pošto je bila potpuno dotrajala srušena je i od njenog materijala sagrađena je 1888. godine nova džamija. Podigao ju je Salih Habibija uz pripomoć ostalih mještana. Vakuf ove džamije ima u selu i jedno groblje.

9. Lisičići. U Lisičićima koji su 1954. godine potopljeni postojala je jedna džamija s kamenom munarom za koju se misli da je sagrađena u prvoj polovini prošlog stoljeća. Na munari je bio natpis iz koga se razumije da ju je sagradio ('amil) Alija Borić. Uz nju se nalazio mekteb i groblje s više nišana koji su bili vakufsko vlasništvo. Uz obalu Jablaničkog jezera gdje je osnovano novo naselje sagrađena je 1963. godine nova džamija s kamenom munarom.

10. Ostrožac. Do izgradnje Jablaničkog jezera u Ostrošcu je postojala jedna džamija s kamenom munarom koju je u prvoj polovini prošlog stoljeća sagradio neki Sulejman-beg. Uz nju se nalazio prostran harem s više nišana koji je kao i džamija potopljen. Džamija je srušena kad je jezero presušeno 1956. godine i tada je munara demontirana i kamen prenesen u Seonicu od kojeg je podignuta munara uz

seoničku džamiju. Iznad jezera i magistrale sagrađena je 1968. godine nova džamija s kamenom munarom.

11. Parsovići. Džamija je podignuta na lokalitetu Bjelilo, nedaleko od desne obale Neretvice. Sagrađio ju je hadži Mustafa Sarajke 1892. godine kada se s hadždža vratio što se vidi iz natpisa više ulaznih vrata. Vakuf ove džamije ima jedno groblje u selu.

12. Podhum. U Podhumu, ispod brda Huma po kome je ovo mjesto dobilo svoje ime, postoji jedna mala džamija s drvenom munarom. Podigli su je mještani 1885. godine, a 1909. godine sagrađen je uz nju i mekteb. Ove dvije zgrade i groblje u selu vakufsko su vlasništvo.

13. Repovci. Džamija u Repovcima je locirana na mjestu Mlinište jer su ovdje nekad bili vodenice Beglerovića i Huseinbegovića. Podignuta je u prvoj polovini prošlog stoljeća, a zadužbina je Muhameda Alibegića koji je bio i prvi njen imam. Drugo predanje kaže da je ovu džamiju sagrađio Mustaj-beg Repovac koji je ovdje imao svoj odžak i ahār (musafirhanu) što je sve u vakuf dao. Umro je u Repovcima i sahranjen pod lipom kod džamije. Džamija i harem s turbetom Osman- bega Mustafabegovića iz 1750. godine vakufsko su vlasništvo.

14. Seonica. U Seonici postoje dvije džamije: u Donjoj i Gornjoj mahali. Džamija u Donjoj mahali sagrađena je 1662. a srušena i nanovo sagrađena 1936. godine. Godine 1963. sagrađena je uz nju munara od kamena koji je prenesen iz Ostrošca od demontirane munare kada je ovo mjesto potopljeno. Vakuf ove džamije imao je u Seonici dva groblja i dvije njive koje su uvakufili domaći ljudi.

Džamiju u Gornjoj mahali s drvenom munarom sagrađila je Bega Begeta, kći Omer-begova oko 1880. godine, i za njeno održavanje i plaćanje njenih službenika uvakufila Podine u Seonici i čifluk Bjelovčine kod Konjica. Džamija je zatvorena oko 1920. godine.

Pored dviju džamija i mekteba u Seonici je radila i tekija Nakšibendijskog reda koju je oko 1883. godine sagrađio šejh Osman Nuri Begeta i bio prvi njen šejh. Zatvorena je oko 1908. godine. Vide joj se još temelji i nekoliko grobova oko nje u kojima su sahranjeni šejh i njegovi potomci.

15. Tuhobići. Tuhobići su udaljeni od Repovaca oko tri kilometra. Ovdje na Rijeci nalazi se jedna džamija koju je 1722. godine sagrađio Muhamed Repovac iz Repovaca. On je bio čuveni beg i sahranjen je u repovačkom turbetu. Nedaleko od džamije nalazi se u strani Bakalovo groblje u kome ima mnogo starih od sedre izrađenih nišana bez natpisa. Za izdržavanje džamije vakif je uvakufio posjede u Tuhobiću.

16. Zlate. Zlate su udaljene od Jablanice oko dva kilometra. Ovdje se na parceli Ždrionice nalazila jedna mala džamija bez munare za koju se tačno ne zna ko ju je i kada sagrađio. Priča se da ju je podigla neka žena iz Mostara i ostavila novac za njeno izdržavanje. Uz nju se nalazi veliki harem u kome su nišani uništeni. Vide joj se ruševine ispod ceste koja iz Jablanice vodi u Doljane i Soviće.

Pored spomenutih džamija i drugih vakufskih objekata na području konjičke općine sagrađene su od početka ovog stoljeća do danas mesdžidi ili mektebi u sljedećim mjestima: Bale, Balobani, Blučići,

Baždarevići, Brđani, Čelebići, Čelina, Čuhovići, Dubočani, Džepi, Grabovica, Grušća, Hasanovići, Homolje, Idbar, Kašići, Kralupi, Lukomir, Orahovica, Oteležani, Solakova kula, Spiljani, Studenci, Šunji, Umoljani, Vrdolje i Zukići. U svim ovim mjestima nalaze se i groblja koja su također vakufsko vlasništvo.

Izvori i literatura

A. — Izvori: Prepisi hercegovačkih vakufnama koje se nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i koje su upisane u sidžilima pod brojevima: 309 (Ljubinje), 310 (Ljubuški), 323-362 (Mostar), 363 (Nevesinje), 881-925 (Stolac) i 960-965 (Trebinje); sidžili mostarskih i blagajskih kadija čiji se originali nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, Orijentalnom institutu u Sarajevu i u Arhivu Hercegovine u Mostaru; sidžil stolačkog kadije čiji se original nalazi kod Ismeta Bušatlića u Sarajevu, Acta turcarum Arhiva Hercegovine, Provincijalata hercegovačkih franjevaca i Gazi Husrev-begove biblioteke. Hivzija Hasandedić, Kraći prevodi (ekscerpti) 28 mostarskih vakufnama, Preporod, Sarajevo, 1974, brojevi: 17-24 i 1977. godina brojevi: 1-11.

B. — Literatura: Hamdija Mulić, Uspomena u narodu, Behar, Sarajevo, 1901, broj 22, str. 346; Osvit, Mostar, 1904, broj 66, str. 4, Misbah, Sarajevo, 1913, broj 8-9, Slobodna riječ, Sarajevo, 1932, broj 55, Husein Đogo, Prilozi za povijest Konjica i gornje Hercegovine, Novi Behar, Sarajevo, 1934, broj 11-12, str. 176-178, Pravda, Sarajevo, 1939, broj 21, Hamdija Kreševljaković, Banje u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1952, str. 103 i 104, Refik Hadžimehanović, Konjic grad na Neretvi, Preporod, Sarajevo, 1971-1973. godina, Hivzija Hasandedić, Spomenici kulture turskog doba u Mostaru, Sarajevo, 1980, Isti, Povijest Seonice i njenih porodica, Novi Behar 1939, broj 5-14, Isti, Nekoliko novih podataka o kamenom mostu u Konjicu, Most, Mostar, 1978, broj 19-20, str. 117-121, Isti, radovi objavljeni u Glasniku VIS-a od 1952-1982, Prilozima Orijentalnog instituta od 1955. do 1980., Takvimu od 1967. do 1982., Islamskoj misli od 1979. do 1982. i Godišnjaku Društva istoričara 1973. godine.

VAKUES AND VAKIFS IN HERCEGOVINA

Many vakufs were established in Hercegovina during the periods of Turkish and Austrian rule, but it is impossible to determine their correct number because the vakufnamas have been destroyed or have disappeared. They were mostly evladijet-vakufs, i. e. family vakufs, the incomes of which were only partly spent on proper vakuf business, while the rest was divided among the descendants of the vakif.

The establishment of vakuf in Hercegovina started immediatery after the Turks conquered it. The Turks brought not only a new social system but also the new religion Islam. Therefore in all places the conquered, began the building of various Islamic monuments, etc. The construction of these buildings necessiated the founding of vakufs whose funds supported their maintenance. The vakufs of Hercegovina are described according to the administrative districts of the present day. The founders of these vakufs were from various classes of the society of that time varying from small craftsmen and merchants to high State officials. It is necessary to mention here that all the vakufs of Hercegovina with the exception of the mosques have been usurped, expropriated, nationalised and destroyed.

At Mostar, the principal and largest town in Hercegovina more than 150 vakufs were established. The greatest vakifs of Mostar were: Mehmed-beg Karadoz, Nesuh-aga Vučjaković, Čejvan Čehaja, Mehmed-paša Ksokija, Derviš-paša Bajezidagić, Ibrahim-aga Šarić and hadži- Ahmed Lakišić.

At Stolac more than 50 vakufs were established among which the richest were: Ismail-kapetan Šarić, Hadži Alija Hadžisalihović and Ali-paša Rizvanbegović. The great vakifs are also: hadži Ali-aga son of Musa-aga from Počitelj, Mustaf-aga Ljubinac (Kizlar-aga) from Ljubinje, Defterdar Husein ef. from Ubosko (Municipality Ljubinje), Ali Čafi ef. from Nevesinje, Mehmed spahija Zvizdić from Gacko, Osman paša Kazanac from Kazanci, Hasan-paša Predojević from Bileća and Osman-paša Resulbegović from Trebinje.